

Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1941.

MIRELA KREŠIĆ

Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu se razmatraju pravila austrijskog Bilježničkog reda (1855.) i jugoslavenskog Zakona o javnim bilježnicima (1930.) o ustroju i statusu institucije javnog bilježništva. Posebno se razmatraju pravila o načinu ustroja javnobilježničkih mjesta, postupku imenovanja javnih bilježnika te formalnostima čije je ispunjenje bilo obvezno kako bi imenovani javni bilježnik mogao započeti s radom. Ujedno se razmatra i najvažnije obilježje djelovanja javnih bilježnika – spojenost javnobilježničke i odvjetničke funkcije te nepostojanje javnobilježničke komore kao staleške organizacije, odnosno njezino osnivanje neposredno prije ukidanja institucije javnog bilježništva 1941. Kako su javni bilježnici djelovali tijekom razdoblja u kojem je hrvatsko-slavonsko pravno područje doživjelo velike državopravne promjene, u radu su istaknute neke od ključnih okolnosti koje su posredno ili neposredno utjecale na javno bilježništvo.

Ključne riječi: javno bilježništvo, hrvatsko-slavonsko pravno područje.

1. Uvodne napomene

U sklopu opsežne reforme pravnog sustava Republike Hrvatske tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća donesen je Zakon o javnom bilježništvu (1993.) kojim je javno bilježništvo ustrojeno kao posebna javna služba.¹ Ustroj javnog bilježništva značio je obnovu rada institucije s višestoljetnom tradicijom na hrvatskom području, čije je postojanje i djelovanje bilo prekinuto 1941. odlukom vlasti Nezavisne Države Hrvatske,² odnosno odlukom o ukidanju javnog bilježništva na cjelokupnom jugoslavenskom području, koju je 1944. donijelo Predsjedništvo AVNOJ-a.³ Za razliku od današnjeg jedinstvenog ra-

* Članak je izrađen u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Hrvatska pravna kultura u europskom kontekstu: tradicija i modernizacija* voditelja prof. dr. sc. Dalibora Čepula koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

¹ Zakon o javnom bilježništvu, *Narodne novine* br. 78/1993., 29/1994., 16/2007., 75/2009.

² Zakonska odredba o ukidanju javnih bilježnika od 18. travnja 1941., *Zakoni, naredbe i odredbe (sudске struke)*, proglašeno od 11. travnja do 3. rujna 1941., knjiga I., (dalje: *ZNO*), br. 12. Vidi i Zakonska odredba o upisivanju bivših javnih bilježnika u imenik odvjetnika od 16. srpnja 1941., *ZNO*, br. 1.

³ Odluka o ukidanju javnih bilježnika i javno-bilježničkih komora od 17. studenog 1944., *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, knjiga I., br. 11/1945.

zvoja javnog bilježništva, do 1941. odnosno 1944. postojale su velike razlike koje su uglavnom bile posljedica različite državne pripadnosti hrvatskih zemalja i slijedom toga različitog pravnog uređenja institucije javnih bilježnika.

2. Kratki pregled razvoja institucija javne vjere u hrvatskim zemljama

Pojmom javne vjere objašnjava se posebna dokazna snaga koja se pridaje postupcima osoba s javnim ovlaštenjem ili ispravama koje su one sastavile. Posebnost njihove dokazne snage je u tome što ih se uopće ne može pobijati ili ih se može vrlo ograničeno pobijati drugim dokaznim sredstvima.⁴ Najznačajnije institucije javne vjere koje su ujedno imale i dugu tradiciju na području današnje Hrvatske bile su pristav, vjerodostojna mjesta te javno bilježništvo. Pristav je osoba čije je djelovanje temeljeno na načelima usmenosti i neposrednosti, u sklopu društva s prevladavajućom naturalnom privredom i slabo razvijenom pismenošću jamčilo sigurnost pravnog prometa. Izjave pristava nisu imale apsolutnu dokaznu snagu, ali su u odnosu na druga dokazna sredstva imale prednost te su se smatrale istinitim i vjerodostojnim dok se ne dokaže suprotno. Prvi pristavi poznati su još iz listina hrvatskih narodnih vladara, no najopsežniji izvor saznanja o njihovom djelovanju je Poljički statut.⁵ Smanjenje značenja pristava, a potom i njihov nestanak bio je povezan s jačanjem drugih dviju institucija javne vjere. Na hrvatskom obalnom području, uz pristava, već u 12. stoljeću djeluju javni bilježnici tj. notari. S pojačanom urbanizacijom i intenzivnim razvojem robno-novčane privrede, osobito pomorske trgovine, notari dobivaju na važnosti te se njihova djelatnost detaljno uređuje srednjovjekovnim statutima obalnih gradova od Istre do Boke Kotorske. Notari su u početku bili isključivo svećenici (tzv. kanonici bilježnici), ali je s vremenom služba laicizirana te je porastao broj svjetovnih općinskih notara koji su većinom bili visoko obrazovani stranci sjevernotalijanskog podrijetla. Za obavljanje javnobilježničke djelatnosti notari su morali imati poseban privilegij javne vlasti, cara ili pape, pa su se u skladu s dobivenim privilegijem razlikovali imperiali auctoritate notarius i apostolicae sedis auctoritate notairus. Uz pristava i notara kao loca credibilia, tj. vjerodostojna mjesta, djelovali su kaptoli. Status vjerodostojnog mjesta i pravo obavljanja javne djelatnosti imali su samo neki dalmatinski kaptoli, dok npr. istarski i kvarnerski kaptoli nisu imali takve ovlasti. Razlog je vjerojatno učinkovitost gradskog javnog notarijata s kojom se kaptoli nisu mogli, a niti trebali nositi s obzirom na to da to nikada nije bila njihova osnovna djelatnost. U kontinentalnom dijelu Hrvatske situacija je bila

⁴ Marko KOSTRENIĆ, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka.*, Beograd 1930., 1.–4.

⁵ Antun CVITANIĆ, "Uloga pristava prema Poljičkom statutu", *Poljički zbornik III*, Split 1978., 103.–115.

znatno drukčija. Iako je bilo pristava i javnih bilježnika,⁶ bilježničku djelatnost najvećim su dijelom obavljali kaptoli i to po uzoru na susjedne ugarske kaptole. Ugarski kaptoli su još od 12. stoljeća obavljali određene službe za kralja odnosno državu te su isprave koje su oni izdavali i providali kaptolskim pečatima uživale javnu vjeru. Takvu je praksu ozakonio hrvatsko-ugarski kralj Andrija Arpadović 1231. Nakon toga su i kaptoli sjeverne i središnje Hrvatske postali institucijama javne vjere s ovlaštenjem da sastavljaju, pišu, prepisuju i izdaju sve vrste javnih i privatnopravnih isprava sa svojim pečatom. Opsežnom djelatnošću posebno se izdvajao Zagrebački kaptol koji je prvu ispravu izdao još 1229. i tu funkciju obavljao do uvođenja austrijskog Bilježničkog reda i početka djelovanja moderno uređene javnobilježničke službe na hrvatsko-slavonskom pravnom području.⁷

3. Razvoj modernoga javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području

Znatno prije nego što je moderno javno bilježništvo bilo uvedeno na hrvatsko-slavonsko pravno područje, novo uređenje notarske službe dobile su Istra i Dalmacija. Nakon propasti Mletačke Republike (1797.) istarsko i dalmatinsko područje postalo je dijelom Napoleonova carstva u kojem je od 1803. na snazi bio Zakon o notarijatu (*Loi contenant organisation du notariat/Loi 25 ventôse an XI*).⁸ Po uzoru na francuski zakon bio je sastavljen Pravilnik o bilježništvu iz 1806. (*Regolamento sul Notariato*) za Kraljevinu Italiju koji se primjenjivao na području Istre, dok je po uzoru na ta dva propisa Vincenzo Dandolo 1807. inicirao sastavljanje novog Pravilnika o bilježništvu (*Regolamento sul Notariato*) koji bi vrijedio za Dalmaciju.⁹ Ti su propisi ostali na snazi nakon prestanka francuske uprave i uključanja Dalmacije i Istre u sastav Habsburške Monarhije sve do modernizacije javnog bilježništva u Monarhiji. Prvi moderni austrijski

⁶ Prvi javni bilježnik na području Zagreba najvjerojatnije je bio Karlo Petrucije de Fulgineo potkraj 14. stoljeća. Iako je već tijekom 15. stoljeća u Zagrebu djelovalo više javnih bilježnika, njihovo je značenje bilo znatno manje od onog koje su imali javni bilježnici u Istri i Dalmaciji. Ante GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli – loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, Zagreb 2001., 63.

⁷ M. KOSTRENIČIĆ, *Fides publica.*; Antun DABINOVIĆ, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1940., 202., 228., 351., 373., 433.; Jakov STIPIŠIĆ, “Razvoj splitske notarske kancelarije”, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, 1/1954., 111.–123.; Branka GRBAC, “Notari kao posrednici između Italije i Dalmacije – studije, službe, seobe između dvije obale Jadrana”, *Acta Histriae* br. 4, 16 (2008.), 503.–526.; Ante GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli – loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre*, Zagreb 2008.; Josip BRATULIĆ, “Javno bilježništvo u Hrvatskoj do 19. stoljeća”, *Javni bilježnik*, 13 (2009.), br. 31, 19.–21.

⁸ Pedro A. MALAVET, “Counsel for the situation: The Latin Notary, A Historical and Comparative Model”, *Hastings International and Comparative Law Review*, 19 (1996.), br. 3, 422.–423.; Christian NESCHWARA, *Geschichte des österreichischen Notariats. Band I – vom Spätmittelalter bis zum Erlasse der Notariatsordnung 1850.*, Wien 1996., 532.–536.

⁹ Bonina BEZMALINOVIĆ, “Notarijat u Dandolovoj Dalmaciji”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, XXVII/II, 1990., 77.–98.

Bilježnički red (*Die Notariatsordnung*) iz 1850. bio je uveden u Istru, potom zamijenjen Bilježničkim redom iz 1855., no tek je treći austrijski Bilježnički red iz 1871. bio uveden u cjelokupan austrijski dio Monarhije pa tako i na područje Dalmacije.¹⁰ Taj je zakon u Dalmaciji vrijedio do 1930. i donošenja Zakona o javnim bilježnicima (notarima) Kraljevine Jugoslavije.¹¹

3.1. Zakonski okvir uređenja javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1930.

Moderno uređeno javno bilježništvo na područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije bilo je uvedeno carskim patentom 1858.¹² kojim je prošireno važnije austrijskog Bilježničkog reda iz 1855., a stupio je na snagu 1. studenoga 1859.¹³ Taj je propis 1886. proširen i na dotadašnje krajiško područje pripojeno 1882. civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁴ Bilježnički je red bio jedan u nizu propisa koji su uvedeni tijekom Bachovog apsolutizma kada su modernizirane pravne institucije Habsburške monarhije, pa tako i institucije Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Premda se u trenutku nastajanja i uvođenja Bilježnički red smatrao modernim zakonom, nakon dvadesetak godina primjene, 1871. zamijenjen je novim propisom na austrijskim područjima Monarhije. Već nakon ukidanja apsolutizma, a na osnovi zaključka Judex-kurijalne konferencije iz 1861., Bilježnički red stavljen je izvan snage u Ugarskoj. No, Ugarski sabor je 1874.

¹⁰ U Austriji je javno bilježništvo bilo uređeno Notarskim redom (*Die Reichsnotariatsordnung*) cara Maksimilijana I. iz 1512. Međutim, zbog stupanja na snagu Zakona o građanskom postupku (*Die Allgemeine Gerichtsordnung*) iz 1781. prema kojem su jedini javnobilježnički akti bili protesti mjenica (§112), dok je u preostalim poslovima sudjelovanje javnih bilježnika postalo suvišno, služba je doživjela pad. Kao posljedica promjena koje su nastupile u Monarhiji 1848. u odnosu države prema pojedincima tj. nužnog prestanka upletanja države u privatnopravne odnose pojedinaca i povećanjem gospodarskog i pravnog prometa donesen je 1850. Bilježnički red (*Die Notariatsordnung*), a zatim je zamijenjen redom iz 1855. godine. U austrijskom dijelu Monarhije taj je propis bio zamijenjen 1871. novim Bilježničkim redom. C. NESCHWARA, *Geschichte des österreichischen Notariats*, 255.–264., 517.–532., 601.–624.; Usporedi Vladimir PAPPFAVE, *Bilježnički obraznik sa izjašnjenjima povjestnim, bibliografskim i pravničkim*, Zadar 1896., XLVI–XLVII; Joseph CHIARI, *Die österreichische Notariats-Ordnung vom 21. Mai 1855 und die kaiserliche Verordnung*, Wien 1856., 1.–4., 30.–31.

¹¹ Zakon o javnim bilježnicima (notarima) od 11. septembra 1930. br. 87330, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 26. rujna 1930., br. 220–LXXVII.

¹² Cesarski patenat od 7. veljače 1858. kojim se bilježnički red od 21. svibnja 1855. uvodi u Galiciji, velikoj vojvodini Krakovskoj i u Bukovini, zatim u Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji, Erdeljskoj i srpskoj Vojvodini s Banatom tamiškim, *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* (dalje: ZVL), 1858., I razdiel, komad V., br. 27.

¹³ Naredba ministarstva pravosuđa od 25. lipnja 1859., kojom se obznanjuje dan, kojega će u Hrvatskoj i Slavoniji u kriepost stupiti zakon o bilježničtvu, ZVL, 1859., razdiel I., komad XIV., br. 90.

¹⁴ Zakon od 13. prosinca 1886. kojim se valjanost previšnjeg patenta od 7. veljače 1858. kojim je uveden bilježnički red od 21. svibnja 1855. proteže na cijelo područje kraljevinah Hrvatske i Slavonije, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* (dalje: SZN), 1886., komad XVII., br. 58.

donio Zakonski članak XXXV. kojim je samostalno uredio javnobilježničku djelatnost.¹⁵

Za razliku od Austrije i Ugarske, nastojanja u vezi s donošenjem novoga hrvatskog zakona o bilježništvu nisu bila uspješna. Prema dostupnim podacima, bila su sastavljena dva prijedloga hrvatskoga bilježničkog zakona.¹⁶ Prijedlog pod nazivom “Osnova zakona o kr. javnim bilježnicima i njihovom poslovanju” s obrazloženjem sastavljen je u Zagrebu, na sastanku javnih bilježnika 11. veljače 1904. Drugi prijedlog zakona pod nazivom “Osnova zakona o javnom bilježništvu” sastavio je dr. Bruno Dürriegl, javni bilježnik iz Karlovca, ali se iz teksta ne može sa sigurnošću zaključiti kad je izrađen, osim da je to bilo nakon 1900. Nejasno je u kojoj su se mjeri ti prijedlozi zaista razmatrali u vrijeme njihova sastavljanja, ali je svakako postojala potreba i želja za novim uređenjem javnog bilježništva u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Tako se u nemalom broju slučajeva kada nisu osnovana nova javnobilježnička mjesta (kao npr. u Jaski, Čazmi i Stubici) to opravdavalo skorim uvođenjem novog zakona o javnom bilježništvu te željom da se, unatoč jasno iskazanoj potrebi za novim mjestom pričeke do daljnjega.¹⁷ Iduća, poznata nam inicijativa u pogledu novoga zakonskog uređenja uslijedila je tek 1914. Tada zagrebački Sudbeni stol (koji je djelovao kao javnobilježnička komora) poziva javne bilježnike da daju mišljenje o Osnovi iz 1904., odnosno smatraju li da se Osnova u neizmijenjenom obliku može uvesti kao zakon. Odgovori javnih bilježnika, sačuvani u spisima Sudbenog stola, su pozitivni, a ima i onih koji se, prema njihovim riječima, na traženi dopis nisu mogli očitovati jer ne znaju (!) za postojanje Osnove.¹⁸ Ne znamo jesu li slične inicijative provodili i ostali hrvatsko-slavonski sudbeni stolovi. Ako i jesu, može se ipak pretpostaviti kako nije bilo nikakvih daljnjih postupanja izvan tog uskog kruga javnih bilježnika, dijelom i zbog početka Prvog svjetskog rata, jer je Bilježnički red ostao na snazi do 1930. i donošenja jugoslavenskog Zakon o javnim bilježnicima.

3.2. Uređenje javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1930.–1941.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata i raspada Monarhije 1918. formirana je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, poslije preimenovana u Kraljevinu

¹⁵ Kristóf SZÉCSÉNYI-NAGY, “New functions of Hungarian Civil Law Notaries”, *Acta Juridica Hungarica*, 50 (2009), br. 2, 217.

¹⁶ Jedini trag postojanja otisnutih prijedloga o uređenju javnog bilježništva našli smo u Biblioteci Pravnog fakulteta u Zagrebu pod signaturama VIII-487 (Osnova zakona o kr. javnim bilježnicima i njihovom poslovanju sa obrazloženjem) i VIII-488 (Osnova Zakona o javnom bilježništvu).

¹⁷ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Zemaljska vlada, odjel za pravosuđe (dalje: ZVOP), sign. 81., kut. 311. (1877.–1919.), br. 21/1888., 38/1888., 18/1897.

¹⁸ Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZG), Sudbeni stol u Zagrebu, serija bilježnički predmeti 1870.-1918., sign. 84., kut. 5. (1914.), br. 8/1914.

Jugoslaviju (1929.). Jedna od posebnosti Kraljevine bio je njezin pravni ustroj. S obzirom na to da su područja koja su ušla u sastav Kraljevine prije 1918. bila u različitim državnim okvirima i imala različita pravna uređenja i izvore prava, nova je država u pravnom pogledu bila partikularna i obuhvaćala šest posebnih tzv. pravnih područja. Područje današnje Hrvatske obuhvaćalo je hrvatsko-slavonsko i dio dalmatinsko-slovenskog pravnog područja. Na hrvatsko-slavonskom području vrijedili su propisi koje su do 1918. donijeli Hrvatsko-ugarski sabor i Hrvatski sabor, te zakoni koji su bili preuzeti iz austrijskog zakonodavstva uvedenog za Bachovog apsolutizma (npr. Bilježnički red). Na dalmatinsko-slovenskom području, tj. bivšem južnoslavenskom području austrijskog dijela Monarhije, primjenjivali su se propisi austrijskog zakonodavstva. S područja bivše Austro-Ugarske u Kraljevini su se još nalazili pravno područje Međimurja, Baranje, Bačke i Banata na kojem su se primjenjivali propisi Ugarskog sabora i vlade i bosansko-hercegovačko pravno područje. Posebna pravna uređenja imali su srbijansko i crnogorsko pravno područje kao područja bivših kraljevina Srbije i Crne Gore. Ubrzo je nakon osnivanja države, zbog uklanjanja različitosti pravnih izvora, započelo ujednačavanje prava na jedinstvenom državnom teritoriju. Dio tog procesa bila je i rasprava o proširenju institucije javnih bilježnika na ona područja na kojima do tada nije postojala.¹⁹ Javno bilježništvo postojalo je samo na području bivše Austro-Ugarske, s iznimkom Bosne i Hercegovine, to jest na hrvatsko-slavonskom, dalmatinsko-slovenskom i pravnom području Međimurja, Baranje, Bačke i Banata.²⁰ Zbog toga je Ministarstvo pravosuđa tijekom 1921. provelo opsežno ispitivanje mišljenja šire pravničke struke o javnom bilježništvu. Komisija za izradu zakona o odvjetnicima, kojoj se Ministarstvo prema svemu sudeći prvoo obratilo, dala je pozitivno mišljenje o proširenju javnog bilježništva na cijelu Kraljevinu.²¹ Na temelju pozitivnog mišljenja Komisije sličan upit bio je upu-

¹⁹ Nakon osnivanja Kraljevine SHS započeo je rad na izjednačavanju prava. U početku je ta zadaća bila dodijeljena Ministarstvu za pripremu ustavotvorne skupštine i za izjednačavanje zakonodavstva, a potom je to Ministarstvo brigu oko izjednačavanja prepustilo Ministarstvu pravde odnosno ministarstvima pojedinih resora. Tako je javnobilježništvo došlo pod nadležnost Ministarstva pravde. Opširnije o tome vidi Edo LOVRIĆ, "Rad oko izjednačenja zakona u našoj državi", *Mjesečnik*, 1921., br. 1., 43.–45.; Vesna RADOVČIĆ, *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji ("Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju")*, Zagreb 1975., 257.–258.

²⁰ Na hrvatsko-slavonskom i dalmatinsko-slovenskom pravnom području bili su na snazi austrijski propisi o bilježništvu (Bilježnički red iz 1855. i Bilježnički red iz 1871.), a na pravnom području Međimurja, Baranje, Bačke i Banata na snazi je bio ugarski Zakon o bilježništvu iz 1874. O primjeni ugarskog zakona o bilježništvu u Baranji, Bačkoj i Banatu vidi Gliša BOGDANI, Nikola NIKOLIĆ, *Opšte privatno pravo*, Pančevo 1925., 60.–65. O primjeni ugarskog zakona o bilježništvu u Međimurju vidi HDA, ZVOP, 81., kut. 312. (1919.), br. 108/1919.

²¹ U mišljenju Komisije stoji slijedeće: "Ustanova kraljevskih javnih bilježnika, koja postoji u svim krajevima osim Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i koja se svagdje pokazala kao dobra i potrebna po mišljenju ove komisije, ne samo da se ima ostaviti ondje, gdje već postoji, nego se ima protegnuti na cijelu kraljevinu. Ovo bi doprineslo rasterećenju sudova, koji su pretrpani stvarima i poslovima, koje bi mogao obavljati kr. javni bilježnik. Da bi se opstanak

ćen Pravničkom društvu u Zagrebu čije je stajalište također bilo pozitivno.²² Ujedno je Ministarstvo anketiralo sudove i različite gospodarske organizacije. Anketa je pokazala da podupiru proširenje javnog bilježništva na cijelu Kraljevinu.²³ Jednako stajalište zauzeli su i jugoslavenski pravnici 1926. na kongresu u Ljubljani. Javno bilježništvo je na dnevni red uvršteno na prijedlog slovenskih, vojvođanskih i osobito dalmatinskih javnih bilježnika.²⁴ Referenti su bili dr. Ivan Grašič,²⁵ javni bilježnik iz Kranjske Gore i Đorđe Jane,²⁶ umirovljeni sudac Apelacijskog suda iz Skoplja. U radu kongresa sudjelovalo je samo 60 javnih bilježnika pa je i zastupljenost hrvatsko-slavonskih javnih bilježnika u ukupnom broju bila slaba.²⁷ Uz prihvaćanje proširenja javnog bilježništva sudionici su donijeli i zaključak o potrebi donošenja jedinstvenog zakona.²⁸ Na

javnih bilježnika obezbijedio, svakako je potrebno, da se broj javnih bilježnika ograniči prema broju stanovništva i prema prometnim prilikama. Javno bilježništvo mora biti inkompatibilno s advokaturom.” Ivo POLITEO, “Osnova zakona o advokatima i advokatskim pripravnicima. Bilježnički red za cijelu kraljevinu”, *Mjesečnik*, 1921., br. 6.-7., 268.

²² Ivo Politeo navodi kako je odbor Pravničkog društva u Zagrebu poslao Ministarstvu pravde mišljenje koje je uglavnom bilo suglasno s mišljenjem Komisije za izradu zakona o odvjetnicima, te nadodaje kako bi se svi pravni poslovi vezani uz promet nekretnina morali sklopiti isključivo kod javnog bilježnika. Slijedom toga bi bilježnici mogli imati dovoljno posla kako bi u sjedištu svakog kotara mogao djelovati po jedan bilježnik predlažući ujedno proširenje javnobilježničkog djelokruga na ovršni postupak. I. POLITEO, “Osnova zakona”, 268.

²³ Izuzetak je predstavljao Veliki sud u Podgorici koji je izrazio neslaganje s namjerom proširenja javnog bilježništva na cijelo jugoslavensko područje. Franjo ŽILIC, Miroslav ŠANTEK, *Zakon o javnim bilježnicima (notarima) sa svim izmjenama i dopunama*, Zagreb 1934., 11.; Usporedi *Spomenica Udruženja javnih bilježnika Kraljevine Jugoslavije* (dalje: *Spomenica Udruženja*), Split 1935., 61.

²⁴ Splitska javnobilježnička komora uputila je poziv svim javnim bilježnicima Kraljevine SHS objavljen 1926. u *Mjesečniku*: “Na pravničkom kongresu, koji će se održati ove godine u Ljubljani dana 9. i 11. rujna, pod sedmom točkom dnevnog reda pretresat će se pitanje javnog bilježništva (notarijata). Naš stalež je zakopan raznim prilikama, te mu prijete pogibelj, da uginu. Prodoše decenija, a nije se ništa učinilo, da ova ustanova, uvažena po cijelom kulturnom svijetu, dođe do svog pravog izražaja na korist države i naroda. Mi javni bilježnici u granicama svoje mogućnosti nastojimo, da svojim radom dokažemo vrijednost svoju i svojega staleža, ali nas u tome ometa nerazumijevanje onih, koji bi nam trebali pomoći. Prisiljeni smo dakle, a nato nas i dužnost zove, da dademo sve svoje sile za ustanovu javnog bilježništva, kojoj smo život posvetili, u kojoj smo najbliži svome narodu. Uz ostali naš energični rad veoma je potrebno, da u što većem broju sudjelujem na spomenutom kongresu, gdje ćemo drugovima države i sijeloj javnosti pokazati, da smo dostojni svog zvanja i da je naš stalež važna pravnička ustanova; tražimo uređenje i proširenje iste po cijeloj državi. Što nas bude više na okupu, to će i naš rad biti uspješniji”. *Mjesečnik*, 1926., br. 7, 326.

²⁵ Metod DOLENC, Rudolf SAJOVIC, *Spomenica na drugi Kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Ljubljana 1927., 91.–96.

²⁶ *Isto*, 97.–118.

²⁷ Za razliku od 60 javnih bilježnika, Kongresu je prisustvovalo 20 sveučilišnih profesora, 160 upravnih činovnika, 300 odvjetnika i čak 600 sudaca. *Mjesečnik*, 1926., br. 9, 417.

²⁸ Zaključci Kongresa u pogledu bilježništva glase: 1) da se odmah donese jedinstven okvirni zakon o notarijatu, koji da se međutim s obzirom na postojeće pravne prilike u krajevima Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine postepeno uvede u istim krajevima, u prvom redu u gradovima i sjedištima prvostepenih sudova, a zatim i drugdje; 2) da se ovim jedinstvenim zakonom o notarijatu uvede sistem tako zvanoga čistog notarijata na podlozi najmodernijih načela i na autonomnoj osnovi s notarskim komorama; 3) u svrhu poznavanja ustrojstva notarijata u našim

osnovi tih mišljenja, rješenjem ministra pravosuđa, izrada nacрта jugoslovenskog zakona o javnim bilježnicima povjerena je Slavoljubu Sovi, umirovljenom predsjedniku zagrebačkog Banskog stola. Sova je nacrt izradio na temelju nacрта austrijskog zakona o javnim bilježnicima iz 1911. Nakon revizije nacрта koju je obavila posebna komisija, konačnu redakciju izvršio je dr. Berthold Eisner.²⁹ Rad na nacrtu bio je priveden kraju tijekom Šestosiječanjske diktature te je Zakon o javnim bilježnicima stupio na snagu 1930. godine. Iako je donesen zakon kojemu je cilj bilo proširenje javnog bilježništva na cjelokupan državni teritorij, zakon je stupio na snagu samo na područjima apelacijskih sudova Zagreba, Splita, Ljubljane, i Novog Sada i Vrhovnog suda u Sarajevu. Naime, u njegovim prijelaznim i završnim odredbama bilo je propisano da će ministar pravosuđa donijeti posebnu uredbu kojom bi se zakon proširio i na područja apelacijskih sudova u Beogradu i Skoplju te Velikog suda u Podgorici (§ 253). No, takva uredba nikad nije donesena, štoviše Zakon o javnim bilježnicima je 1932. bio stavljen izvan snage za područje Vrhovnog suda u Sarajevu.³⁰

Nestabilne unutarnje političke prilike u Kraljevini i opasnost od novog svjetskog rata potaknule su preuređenje države osnivanjem Banovine Hrvatske (1939.) kao zasebne jedinice unutar Kraljevine sa zakonodavnim, upravnim i sudskim ovlastima. U sklopu teritorijalnog preustroja banovinskih sudova, zbog usklađivanja novog banovinskog teritorija s načelom samostalnosti hrvatskog sudstva, razmišljalo se i o znatno široj reformi pravosuđa koja je trebala obuhvatiti promjene u sudskom postupku i položaju sudaca te potpuno novi sudski ustroj Banovine. Novi sudski ustroj ujedno bi značio i promjenu stvarne nadležnosti pojedinih sudova. Tako se 1940. dr. Franjo Žilić, odjelni predstojnik u Vladi Banovine Hrvatske, u raspravi o preuređenju pravosuđa Banovine Hrvatske, zauzimao za proširenje izvanparnične nadležnosti kotarskih sudova i na ostavinske rasprave. Ujedno je smatrao da bi se pri kotarskim sudovima trebali sklapati i privatnopravni ugovori, a po potrebi i ovjera potpisa na tim ugovorima.³¹ To bi značilo da institucija javnog bilježništva nije potrebna, premda Žilić nije izričito spomenuo javne bilježnike. No, unatoč tom i sličnim razmišljanjima, vlasti Banovine Hrvatske nisu dirale u instituciju javnog bilježništva. Međutim, javno bilježništvo se na dijelu hrvatskog područja ipak

pokrajinama i u drugim državama, za proučavanje domaće i tuđe notarskog prava i u svrhu odgoja dobrog notarskog naraštaja da se ustanovi po mogućnosti što prije na nekim fakultetima naše države stolica za notarsko pravo. *Mjesečnik*, 1926., br. 9, 422.; M. DOLENC, R. SAJOVIC, *Spomenica*, 120.

²⁹ Članovi komisije bili su Slavoljub Sova, Nikola Ignjatović, predsjednik Apelacijskog suda u Novom Sadu, Ivo Milić, profesor Pravnog fakulteta u Subotici, Ivan Grašić, javni bilježnik iz Kranjske Gore, Svetislav Popović, ministar u Vladi, odvjetnik i javni bilježnik iz Zemuna, Radivoj Miladinović, javni bilježnik u Subotici i Milutin Tičak, odvjetnik i javni bilježnik u Vukovaru. F. ŽILIC, M. ŠANTEK, *Zakon o javnim bilježnicima*, 11.–12.

³⁰ Vidi Čl. 1. Zakona od 27. decembra 1932. br. 127534-Z-314 o izmjeni § 253. Zakona o javnim beležnicima, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 30. decembra 1932.*, br. 304-CXIV.

³¹ Franjo ŽILIC, "Preuređenje pravosuđa u Banovini Hrvatskoj", *Savremenik*, 1940., br. 5, 134.–135.

nije održalo jer ga je Nezavisna Država Hrvatska ukinula već u travnju 1941.³² Tako su nakon više od osamdeset godina na hrvatskom području koje se nalazilo u sastavu NDH prestali djelovati javni bilježnici. Uspostavom socijalističke Jugoslavije, javnobilježnička djelatnost nije obnovljena na tom području jer je Predsjedništvo AVNOJ-a još 1944. izričito ukinulo instituciju javnih bilježnika na području cijele Jugoslavije, uključujući i one hrvatske prostore na kojima su tijekom rata djelovali javni bilježnici.³³ Tako su javni bilježnici nestali iz hrvatskog pravnog sustava sve do 1993. i obnove njihova rada.

4. Ustroj javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području

Javno je bilježništvo u razdoblju od 1859. do 1941. na hrvatsko-slavonskom pravnom području bilo uređeno austrijskim Bilježničkim redom (1859.–1930.) i jugoslavenskim Zakonom o javnim bilježnicima (1930.–1941.) te nizom podzakonskih propisa. U oba zakona bilo je načelno prihvaćeno uređenje javnobilježničke službe kao sustava slobodnoga latinskog notarijata. U pravnim sustavima s latinskim notarijatom javni bilježnik je osoba s pravničkim obrazovanjem i stručnim iskustvom na koju država prenosi određena ovlaštenja i koja povjerenu javnu službu obavlja neovisno i samostalno. Pritom javni bilježnik djeluje kao nepristrani povjerenik stranaka jamčeći sigurnost pravnog prometa.³⁴ U oba je zakona nadležnost javnih bilježnika bila točno propisana. Prema Bilježničkom redu, javni bilježnici bili su ovlašteni sastavljati i otppravljati javne isprave u pogledu pravnih poslova, izjava i činjenica na kojima se zasnivaju pojedina prava, primati na čuvanje isprave te voditi brigu o njima, izdavati potvrde, tj. svjedodžbe odnosno djelovati kao sudski povjerenici (§§ 1., 5.). Slično je bila uređena i djelatnost javnih bilježnika prema Zakonu o javnim bilježnicima.³⁵ Osim poslova iz vlastitog djelokruga i onih sudskih povjerenika, javni bilježnici mogli su sastavljati privatne isprave i podneske na zahtjev stranaka (§ 6. Bilježničkog reda; § 3. Zakona o javnim bilježnicima). U tim slučajevima javni je bilježnik postupao kao punomoćnik stranke.³⁶ Javnobilježničke isprave i ovjerovljeni otppravci, ako su bili u skladu sa zakonom, imali su snagu javne isprave (§ 2. Bilježničkog reda; § 2. Zakona o javnim bilježnicima).

³² Vidi bilj. 2.

³³ Vidi bilj. 3.

³⁴ Opširnije o tome vidi Mihajlo DIKA "Osvrt na povijesni razvoj europskog latinskoga javnog bilježništva", *Zakon o javnom bilježništvu*, uredili Ivica Crnić, Mihajlo Dika, Zagreb 1994., 29.–40. Također vidi P. A. MALAVET, "Counsel for the situation", 389.–488.

³⁵ U djelokrug javnih bilježnika, prema Zakonu o javnim bilježnicima, ulazilo je sastavljanje i otppravljanje javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se zasnivaju prava; primanje isprava radi čuvanja ili novac i papire od vrijednosti radi predaje drugim licima ili vlastima te provođenje postupaka koji im se po zakonu mogu povjeriti, a po nalogu sudova, tzv. poslovi sudskog komesarijata (§ 1.).

³⁶ Josip HOFMAN, "O pravnoj naravi bilježničkog poslovanja", *Mjesečnik*, 1890., br. 5, 221.–223.

4.1. Određivanje javnobilježničkih mjesta

Tijekom postojanja javnobilježničke službe na području Hrvatske i Slavonije bilježnička su se mjesta određivala u više navrata. U razdoblju Habsburške Monarhije za ustroj bilježničkih mjesta Bilježničkim redom nisu bili propisani točni kriteriji, nego je za određivanje njihova broja i razmještaja bilo propisano donošenje posebnih propisa (§ 10.). Tako je početkom ustroja hrvatsko-slavonske javnobilježničke službe bilo određeno samo 15 bilježničkih mjesta, i to na području Banskog stola kao zemaljskog suda u Zagrebu (sa sjedištem u Karlovcu, Samoboru i Sisku te dva javnobilježnička mjesta sa sjedištem u Zagrebu) te županijskih sudova u Varaždinu (sa sjedištem u Varaždinu, Krapini i Čakovcu), Osijeku (sa sjedištem u Osijeku, Vukovaru, Vinkovcima i Požegi) i Rijeci (sa sjedištem u Bakru te dva javnobilježnička mjesta sa sjedištem u Rijeci).³⁷ Jasniji kriteriji određivanja javnobilježničkih mjesta bili su propisani naredbom austrijskog ministarstva pravosuđa iz 1860.³⁸ Na temelju nje, u slučaju potrebe, ministar pravosuđa donosio je odluku o osnivanju novih javnobilježničkih mjesta nakon saslušanja nadležnog zemaljskog suda i javnobilježničke komore (§ 5.). Važnost kriterija “potrebe” osnivanja novih javnobilježničkih mjesta naglasila je i Zemaljska vlada Kraljevine Hrvatske i Slavonije kada je svojom naredbom iz 1876. izričito predvidjela obvezu utvrđivanja potrebe povećanja broja javnih bilježnika.³⁹ To se na hrvatsko-slavonskom području dogodilo tek nakon pripojenja Vojne krajine, povećanja broja stanovnika i teritorijalnog proširenja⁴⁰ te slijedom toga provedenog upravnog i sudskog preustroja.⁴¹ Postojeća javnobilježnička mjesta su preuređena odnosno ustrojena su nova javnobilježnička mjesta (1887.) na području sudbenih stolova u Gospiću (sa sjedištem u Senju), Ogulinu (sa sjedištem u Ogulinu, Bakru i Delnicama), Zagrebu (sa sjedištem u Karlovcu i Samoboru te tri javnobilježnička mjesta u Zagrebu), Petrinji (sa sjedištem u Sisku), Varaždinu (sa sjedištem u Varaždinu, Krapini i Pregradi), Bjelovaru (sa sjedištem u Bjelova-

³⁷ Obznana c. k. banskog stola od 25. veljače 1858. o naređenom broju bilježnika i sudištih im po Hrvatskoj i Slavoniji, *ZVL*, 1858., II. razdiel, komad II., br. 7.

³⁸ Naredba ministarstva pravosuđa od 7. svibnja 1860. o tom, kako da bilježnici služe i obavljaju poslove kao povjerenici sudbeni, i o broju bilježnika, *Hrvatski zakoni III*, 1900., 325.–326.

³⁹ Naredba kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, odjela za pravosuđe, od 21. ožujka 1876. br. 1102., u predmetu okoliša za uredovnu djelatnost kr. javnih bilježnikah i njihovog upotrijebljenja u svojstvu sudbenih povjerenikah, *Uredovna sbirka naredbah pravosudne struke* (dalje: *Pravos. zbir.*), svezak III., 1892., br. 283.

⁴⁰ Nakon pripojenja Vojne Krajine područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije obuhvaćalo je 42 532km² s približno 1,9 milijuna stanovnika. Dragutin PAVLIČEVIĆ, “Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881.,” *Hrvatske županije kroz stoljeća*, uredio Ivo Goldstein et. al., Zagreb 1996., 91.

⁴¹ Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosuđe, od 1. srpnja 1886., br. 9255., kojom se preinačuju odnosno na novo opredjeljuju broj, sjedišta i teritorijalni opseg kr. kotarskih sudovah, ter okoliši kr. sudbenih stolovah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, *Pravos. zbir.*, svezak II., 1888., br. 161.; Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosuđe, od 17. kolovoza 1886., br. 11834., kojom se saobćuje pregled sudbenih oblasti, *Pravos. zbir.*, svezak II., 1888., br. 164.

ru, Križevcima i Koprivnici), Požegi (sa sjedištem u Požegi, Novoj Gradiški i Brodu), Osijeku (sa sjedištem u Đakovu, Vukovaru, Virovitici, Vinkovcima te dva javnobilježnička mjesta sa sjedištem u Osijeku) i Srijemskoj Mitrovici (sa sjedištem u Zemunu, S. Karlovcima, Iloku, Irigu i Rumi).⁴² U godinama prije raspada Austro-Ugarske Monarhije broj javnobilježničkih mjesta je znatno porastao. Kronologija njihova osnivanja kao i teritorijalni razmještaj daju zaključiti kako su, unatoč nepostojanju točno određenih kriterija o određivanju javnobilježničkih mjesta, na taj porast očito utjecali broj stanovnika te razvijenost gospodarskog i pravnog prometa u pojedinim županijama.⁴³ Premda porast broja novih javnobilježničkih mjesta odaje dojam jednostavnosti i lakoće donošenja odluka o osnivanju novog bilježničkog mjesta, stvarnost je bila drukčija. Od prve inicijative odnosno molbe za osnivanjem javnobilježničkog mjesta pa do njegova stvarnog osnivanja katkad je trebalo proći i po nekoliko godina. Tako je npr. postupak osnivanja bilježničkog mjesta u Stubici započeo 1897. na prijedlog stubičkoga kotarskoga suda. No, zagrebački Sudbeni stol (nadležan za Stubicu) te Banski stol nisu podržali taj prijedlog sve do 1902. kada je zahtjev ponovljen i prihvaćen nakon čega je u Stubici osnovano javnobilježničko mjesto.⁴⁴ Prijedlog za osnivanje novog javnobilježničkog mjesta, prema Bilježničkom redu, je davao Sudbeni stol (kao javnobilježnička komora) za svoje područje nadležnosti (§ 136). Ali, iz arhivskih spisa proizlazi kako su te prijedloge često davali kotarski sudovi i pojedinci, u pravilu odvjetnici, koji su pritom za popunjavanje tog mjesta predlagali sami sebe.⁴⁵ Najviše novih javnobilježničkih mjesta bilo je osnovano na području sudbenih stolova Bjelovara,⁴⁶ Zagreba⁴⁷ i Srijemske Mitrovice,⁴⁸ nešto manje na području

⁴² Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosuđe, od 23. prosinca 1887., br. 3794., kojom se opredjeljuju broj i sjedišta kr. javnih bilježnikah ter određuju užji okoliši, u kojih sudovi iste imaju upotrijebljavati kao sudbene povjernike, *Pravos. zbir.*, svezak II., 1888., br. 236.; Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosuđe, od 7. srpnja 1888., br. 7829. kojom se preinačuje naredba od 23. prosinca 1887., br. 3794., kojom su opredjeljeni broj i sjedišta kr. javnih bilježnikah, *Pravos. zbir.*, svezak III., 1892., br. 269.

⁴³ U spisima Zemaljske vlade o osnivanju javnobilježničkih mjesta ipak se može uočiti kako postoje slučajevi u kojima niti veliki broj stanovnika niti pojačan pravni promet nisu mogli jamčiti osnivanje javnobilježničkog mjesta u određenom kotaru. Primjerice vidjeti: HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 21/1888.

⁴⁴ HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 87/1919.

⁴⁵ HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 18/1897., 21/1904.

⁴⁶ Na području Sudbenog stola u Bjelovaru osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Garešnici (1893.), Đurđevcu (1895.), Kutini (1906.), Grubišnom Polju (1906.), Čazmi (1909.), Koprivnici (1911.) i Bjelovaru (1912.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1893. do 1912.

⁴⁷ Na području Sudbenog stola u Zagrebu osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Stubici (1903.), Sv. Ivanu Zelini (1903.), Jaski (1906.), Zagrebu (1906.), Karlovcu (1912.), Velikoj Gorici (1912.) i Dugom Selu (1912.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1903. do 1912.

⁴⁸ Na području Sudbenog stola u Srijemskoj Mitrovici osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena u Šidu (1891.), Mitrovici (1893.), Bošnjacima (1901.), Staroj Pazovi (1902.),

sudbenih stolova u Varaždinu,⁴⁹ Petrinji,⁵⁰ Požegi⁵¹ i Osijeku,⁵² a najmanje na područjima sudbenih stolova u Gospiću⁵³ i Ogulinu.⁵⁴

Do velike promjene u broju javnih bilježnika došlo je nakon ulaska Hrvatske i Slavonije (u sastavu Države SHS) u Kraljevinu SHS. Premda je hrvatsko-slavonsko područje i nadalje bilo pretežno poljoprivredno, industrija, obrt i trgovina bili su znatno razvijeniji nego u drugim (istočnim) dijelovima Kraljevine što je pogodovalo povećanju gospodarskog i pravnog prometa te je zbog toga postojala i potreba za većim brojem javnih bilježnika. Na hrvatsko-slavonskom području i nadalje je vrijedio Bilježnički red u kojem nisu bili utvrđeni jasni kriteriji za određivanje javnobilježničkih mjesta. To je, unatoč potrebe za novim javnobilježničkim mjestima, pridonijelo arbitrarnosti nadležnih tijela u pogledu njihova osnivanja. Do donošenja Ustava Kraljevine SHS 1921. u državi je postojala privremena organizacija vlasti (regent Aleksandar Karađorđević, vlada i Privremeno narodno predstavništvo) te su odluke o ustroju novih javnobilježničkih mjesta na hrvatsko-slavonskom području donosila postojeća hrvatska tijela vlasti, ban, odnosno Zemaljska vlada.⁵⁵ Nakon donošenja Ustava nadležnost je prešla na ministra pravosuđa koji je u vrlo kratkom razdoblju donio odluke kojima je osjetno povećan broj javnobilježničkih mjesta. Tako je

Rumi (1908.), Vukovaru (1910.), Zemunu (1912.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1891. do 1912.

⁴⁹ Na području Sudbenog stola u Varaždinu osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Zlataru (1896.), Ludbregu (1903.), Klanjcu (1905.), Ivancu (1907.), Varaždinu (1909.), i Novom Marofu (1918.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1896. do 1918.

⁵⁰ Na području Sudbenog stola u Petrinji osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Petrinji (1896., 1912.), Glini (1902.), Kostajnici (1906.) i Sisku (1917.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1896. do 1917.

⁵¹ Na području Sudbenog stola u Požegi osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Daruvaru (1890., 1912.), Pakracu (1906.), Novskoj (1907.) i Brodu (1909.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1890. do 1909.

⁵² Na području Sudbenog stola u Osijeku osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Osijeku (1902., 1907.), Slatini (1906.), Našicama (1908.), Donjem Miholjcu (1908.) i Đakovu (1917.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1902. do 1917.

⁵³ Na području Sudbenog stola u Gospiću osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Gospiću (1905.), Otočcu (1906.) i Korenici (1910.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1905. do 1910.

⁵⁴ Na području Sudbenog stola u Ogulinu osnovana su nova javnobilježnička mjesta i preuređena postojeća u Crikvenici (1908.), Slunju (1908.) i Vrboskom (1910.). Vidi Naredbe Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odjela za pravosuđe objavljene u *SZN*, u godinama od 1908. do 1910.

⁵⁵ Nova javnobilježnička mjesta osnovana su u Osijeku (1920.), Pisarovini (1920.), Zagrebu (1920.) i Novom (1921.). Vidi Naredbe bana i Zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije objavljene u *Zborniku zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju* (dalje: *ZZN*) u godinama 1920.–1921.

1923. bilo ustrojeno pet novih mjesta, 1924. sedamnaest, a 1925. čak dvadeset i sedam novih javnobilježničkih mjesta.⁵⁶ Tijekom te tri godine bilo je osnovano više javnobilježničkih mjesta nego sveukupno od 1859. i uvođenja moderno uređenog javnog bilježništva. Pri ustroju novih javnobilježničkih mjesta ministar pravosuđa je morao, u skladu s još važećim Bilježničkim redom, uzeti u obzir mišljenja Banskog stola i javnobilježničkih komora te procijeniti njihovu stvarnu potrebu. Prema svemu sudeći, nije bilo tako te je takvo postupanje ministra izazivalo veliki otpor i ogorčenje postojećih javnih bilježnika koji su u tome vidjeli udarac na vlastitu egzistenciju, način šikaniranja onih bilježnika koji su bili politički protivnici vladajućih struktura, ali i sredstvo nagrađivanja političkih simpatizera.⁵⁷ Nakon 1925. nije osnovano ni jedno novo bilježničko mjesto, iako je za hrvatsko-slavonsko područje 1928., neposredno prije donošenja jugoslavenskog zakona o javnim bilježnicima, bilo propisano imenovanje jednog javnog bilježnika za područje jednoga kotarskog suda. Tek ako bi broj stanovnika na području kotarskog suda narastao iznad 60 000, mogao se imenovati i drugi javni bilježnik, a za daljnjih 40 000 stanovnika još jedan. Iznimka je bila predviđena za sjedišta sudbenih stolova u kojima su se javni bilježnici imenovali na svakih 30 000 stanovnika.⁵⁸ Nekoliko mjeseci poslije odredbe tog zakona stavljene su izvan snage jer je Zakonom o advokatima bilo zabranjeno, do donošenja zakona o javnim bilježnicima, osnivanje novih javnobilježničkih mjesta.⁵⁹

Donošenjem jugoslavenskog Zakona o javnim bilježnicima (1930.), kriteriji osnivanja javnobilježničkih mjesta bili su jasniji. Za područje svakog sreskog suda⁶⁰ bilo je predviđeno jedno bilježničko mjesto, odnosno, ako se radilo o području s većim brojem stanovnika, na svakih trideset tisuća stanovnika bio je imenovan po jedan javni bilježnik (§ 10. st. 1.–3.). Za mjesta s više od četrdeset tisuća stanovnika broj bilježnika, nakon saslušanja nadležnog apelacijskog suda⁶¹ i nadležne javnobilježničke komore i točnog utvrđivanja broja stanovnika na temelju statističkih podataka, određivao se na svakih dvadeset tisuća

⁵⁶ Vidi Naredbe ministarstva pravosuđa Kraljevine SHS o osnivanju javno bilježničkih mjesta objavljene u ZZN u godinama 1923.–1925.

⁵⁷ Dušan PUTNIK, "Stvaranje novih kr. javnih bilježništava", *Mjesečnik*, 1925., 172.–177.

⁵⁸ Vidi Čl. 5. Zakona o nespojivosti zvanja kralj. javnih beležnika sa zvanjem odvjetnika te o uređenju javnobeležničkih pristojba u ostavinskim predmetima u Hrvatskoj i Slavoniji od 11. juna 1928., u: *Zbornik zakona, uredbi i naredbi* (dalje: ZZUN), 1928., svezak X.–XI., br. 66.

⁵⁹ Vidi § 123. st. 2. Zakona o advokatima za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 17. marta 1929. br. 21560, ZZUN, 1929., svezak V. i VI., br. 43.

⁶⁰ Prema sudskom preustroju Kraljevine bivši kotarski sudovi Hrvatske i Slavonije preimenovani su u sreske sudove zadržavajući dotadašnju teritorijalnu nadležnost, hrvatsko-slavonski sudbeni stolovi preimenovani su u okružne sudove također zadržavajući dotadašnju teritorijalnu nadležnost, a Banski stol u Zagrebu preimenovan je u Apelacijski sud. Vidi § 4., § 13. i § 103. Zakona o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 18. januara 1929., *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* od 25. januara 1929., br. 20–X.

⁶¹ Vidi bilj. 60.

stanovnika (§ 10. st. 4. i 6.).⁶² Za hrvatsko-slavonsko područje, na kojemu je javno bilježništvo već postojalo, bio je predviđen veći broj javnobilježničkih mjesta u odnosu na pravila § 10., premda taj broj ipak nije mogao biti veći od broja javnobilježničkih mjesta postojećih prije stupanja na snagu novog zakona (§ 244.).⁶³ U skladu sa Zakonom o javnim bilježnicima broj i sjedišta javnih bilježnika za područje Kraljevine Jugoslavije bili su uređeni Uredbom ministra pravosuđa 1931.⁶⁴ Međutim, Uredbom su osnovana javnobilježnička mjesta na području Banskog stola u Zagrebu, području Višeg zemaljskog suda u Splitu i Ljubljani, području Apelacijskog suda u Novom Sadu i području Vrhovnog suda u Sarajevu. S obzirom na to da je Zakon o javnim bilježnicima naknadno bio stavljen izvan snage za područje sarajevskog Vrhovnog suda, na tom području ustrojena javnobilježnička mjesta nisu bila popunjena.⁶⁵ Uredbom je na hrvatsko-slavonskom području najviše javnobilježničkih mjesta, i to čak deset, bilo osnovano u Zagrebu. Po tri javnobilježnička mjesta osnovana su u Bjelovaru, Brodu, Osijeku i Rumi, a po dva u Vinkovcima, Virovitici, Vukovaru, Varaždinu, Đakovu, Đurđevcu, Zemunu, Koprivnici, Križevcima, Karlovcu, Novoj Gradiški, Požegi, Srijemskoj Mitrovici i Staroj Pazovi. Po jedno javnobilježničko mjesto bilo je osnovano u čak pedeset i pet hrvatsko-slavonskih naselja. Od 1933. do 1937. povećan je broj hrvatsko-slavonskih javnih bilježnika te je u skladu s tim bilo i detaljnije uređeno područje njihove nadležnosti.⁶⁶ Nakon osnivanja Banovine Hrvatske javno bilježništvo je potpalo pod njezinu autonomnu nadležnost, odnosno bana i odjela za pravosuđe Banske vlasti⁶⁷ te je novo javnobilježničko mjesto u Banovini bilo ustrojeno u Zagrebu u travnju 1940.⁶⁸ Već iduće godine pokazalo se kako je to javnobilježničko mjesto bilo

⁶² Prilikom osnivanja dva nova javnobilježnička mjesta (trinaesto i četrnaesto javnobilježničko mjesto) u Zagrebu ministar pravosuđa izričito se pozvao na st. 4. i 6. § 10. Zakona o javnim bilježnicima. Vidi Uredba o osnivanju dva nova javno-bilježnička mjesta sa sjedištem u Zagrebu, br. 1190. od 5. siječnja 1937., ZZU, 1937., svezak I., br. 42.

⁶³ Usporedi 1. Zakona od 22. januara 1931. o izmjeni i dopuni § 244. Zakona o javnim bilježnicima, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 31. januara 1931.*, br. 22-VI.

⁶⁴ Uredba o utvrđivanju broja i sedišta javnih bilježnika od 24. januara 1931. br. 7610, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 31. januara 1931.*, br. 22-VI.

⁶⁵ Vidi Čl. 1. Zakona od 27. decembra 1932. br. 127534-Z-314 o izmjeni § 253. Zakona o javnim bilježnicima, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 30. decembra 1932.*, br. 304-CXIV. Ipak, nakon osnivanja Banovine Hrvatske 1939. i preuređenja sudstva, iz teritorijalne nadležnosti okružnog suda u Petrinji bio je izdvojen sreski sud Dvor na Uni te pripojen okružnom sudu u Bihaću. Na taj način je ipak jedno javnobilježničko mjesto, Dvor na Uni, s područja Vrhovnog suda u Sarajevu bilo popunjeno. Vidi Čl. 12. Uredbe o poslovima pravde u Banovini Hrvatskoj od 27. septembra 1939., *Organizacijono zakonodavstvo Banovine Hrvatske*, 1940., knjiga I., 35.; Usporedi Ivo STANOŠ, "Igra sa javnim bilježništvom", *Mjesečnik*, 1940., br. 11., 527.

⁶⁶ Osnovana su nova i preuređena postojeća javnobilježnička mjesta u Zagrebu (1933., 1937.), Zlataru (1933.), Bjelovaru (1933., 1937.), Pakracu (1933.), Osijeku (1933., 1934.), Vukovaru (1934.), Jastrebarskom (1935.), Križevcima (1936.) i Županji (1936.). Vidi Uredbe objavljene u: *Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije* tijekom 1933. i 1934. i u ZZU tijekom 1936. i 1937.

⁶⁷ Vidi Čl. 2. i čl. 3. Naredbe o djelokrugu odjela za pravosuđe od 3. prosinca 1939., br. 3595/III-39, *Organizacijono zakonodavstvo Banovine Hrvatske*, knjiga I., 1940., 42.–45.

⁶⁸ Uredba o osnivanju petanestog javnobilježničkog mjesta sa sjedištem u Zagrebu br. 6055/40-III od 8. travnja 1940., ZZU, 1940., svezak I-XII., br. 223.

jedino, ali i posljednje koje je osnovano jer je nekoliko dana nakon osnivanja Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. ukinuta institucija javnih bilježnika.⁶⁹

4.1.1. Službeno područje djelovanja javnog bilježnika

Pri osnivanju javnobilježničkog mjesta bilo je nužno odrediti i službeno područje djelovanja imenovanog javnog bilježnika. Službeno područje je prema Bilježničkom redu bilo određeno na dva načina: kao područje šire nadležnosti koje je obuhvaćalo područje sudbenog, odnosno okružnog suda⁷⁰ za koje je bilo ustrojeno javnobilježničko mjesto i na kojem je javni bilježnik bio ovlašten obavljati poslove iz vlastitog djelokruga,⁷¹ odnosno, kao područje uže nadležnosti (tzv. uži okoliš), tj. područje na kojemu je javni bilježnik djelovao kao sudski povjerenik (§ 11.).⁷² Na službenom području javni je bilježnik imao svoje uredovno sjedište i izvan njega nije smio imati ni dodatni ured ni ispostavu. No, mogao je, ako su to zahtijevale okolnosti i uz posebno dopuštenje, izvan uredovnog sjedišta držati uredovne dane. Zakonom o javnim bilježnicima službeno je područje djelovanja javnog bilježnika bilo određeno kao područje okružnog suda na kojemu je bilježnik imao svoje sjedište (§ 11.). Bilježničko sjedište se nalazilo u sjedištu sreskog suda, a ako je više bilježnika imalo sjedište u istom sreskom sudu, nadležnost se protezala na cijelo područje njihovog sjedišta (čl. 4. Pravilnika za izvršenje Zakona o javnim bilježnicima).⁷³ Izuzetak od ovako široko određene teritorijalne nadležnosti postojao je kod postupanja javnih bilježnika u svojstvu sudskih povjerenika jer je tada svaki bilježnik dobio uže područje djelovanja (tzv. rejon) na području svojeg sjedišta. Prema tome je javni bilježnik mogao kao sudski povjerenik voditi ostavinske postupke samo iza onih ostavitelja koji su imali prebivalište u njegovom rejonu (§ 221. st. 4. Zakona o javnim bilježnicima). U Zagrebu je, na primjer, do 1940. bilo ustrojeno petnaest javnobilježničkih mjesta te je bilo nužno prilikom osnivanja svakog novog mjesta ponovno odrediti uže područje djelovanja. Nakon osnivanja posljednjeg javnobilježničkog mjesta donesena je naredba kojom je za svako mjesto određeno uže područje navođenjem gradskih ulica koje ga omeđuju.⁷⁴

⁶⁹ Vidi bilj. 2.

⁷⁰ Vidi bilj. 60.

⁷¹ To su poslovi navedeni u § 1. Bilježničkog reda.

⁷² Vidi tumačenje § 11. Bilježničkog reda u Naredbi kr. zem. Vlade, odjela za pravosuđe, od 21. ožujka 1876., br. 1102., u predmetu okolišta za uredovnu djelatnost kr. javnih bilježnikah i njihovoga upotrijebljenja u svojstvu sudbenih povjerenikah, *Pravos. zbir.*, svezak III., 1892., br. 283.

⁷³ Pravilnik za izvršenje Zakona o javnim bilježnicima (notarima) od 30. novembra 1930. br. 115.375 (dalje: Pravilnik o izvršenju), *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 29. decembra 1930.* br. 299-CIV.

⁷⁴ Naredba o određenju užih okoliša za petanest javnobilježničkih mjesta u sjedištu sreskih sudova I. i II. u Zagrebu, *ZZU*, 1940., svezak I.-XII., br. 230.

4.2. Uvjeti za imenovanje javnih bilježnika

Javno bilježništvo javna je služba, a javni bilježnici osobe od javnog povjerenja. Stoga je trebalo posebno paziti kakve se osobe imenuju na mjesto javnih bilježnika. Oba zakona imala su detaljno propisane uvjete imenovanja. Prema § 7. Bilježničkog reda javni bilježnik morao je biti austrijski državljanin star najmanje dvadeset četiri godine te kršćanske vjere, imati poslovnu sposobnost i voditi neporočan život. Od 1873. u Hrvatskoj i Slavoniji javni su bilježnici mogli, uz kršćane, biti i Židovi.⁷⁵ Osim uvjeta vjerske pripadnosti promijenjen je bio i državljanski uvjet. U Monarhiji se od Austro-ugarske nagodbe (1867.) uz austrijsko državljanstvo priznavalo i ugarsko državljanstvo. Ugarski sabor je pitanje ugarskog državljanstva zakonski uredio tek 1879. propisujući jedinstveno ugarsko državljanstvo za sve zemlje ugarske krune uključujući Hrvatsku i Slavoniju. Slijedom toga je za imenovanje hrvatsko-slavonskim javnim bilježnikom uvjet austrijskog državljanstva bio zamijenjen ugarskim državljanstvom. Smatramo kako je, osim ugarskog državljanstva, za ispunjenje tog uvjeta bila mjerodavna i hrvatsko-slavonska zavičajnost.⁷⁶ Za obavljanje javnog bilježništva bilo je potrebno znanje hrvatskog jezika,⁷⁷ a na značenje jezika u svakodnevnom poslovanju upućuje upozorenje javnim bilježnicima na dosljednu upotrebu hrvatskog jezika.⁷⁸ U Hrvatskoj i Slavoniji bilo je područja na

⁷⁵ Vidi § 1. Zakonskog članka od 21. listopada 1873. kojim se ustanovljuje ravnopravnost izraeličanah sa sljedbenici ostalih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zakonom priznatih vjerozakonah, *SZN*, 1873., komad XXI., br. 61.

⁷⁶ U Habsburškoj Monarhiji je od 1849. do 1867. postojalo jedinstveno austrijsko državljanstvo, no nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe (1867.) i priznanja državnopravne posebnosti Ugarske priznato je i ugarsko državljanstvo. Ugarskim Zakonom o državljanstvu (1879.) za sve je zemlje ugarske krune predviđeno jedinstveno ugarsko državljanstvo (§§ 1.–3.) koje je Zemaljska vlada, nadležna za izvršenje tog zakona u Hrvatskoj i Slavoniji, nazivala “hrvatsko-ugarskim državljanstvom”. Osim državljanstva, za Hrvatsku i Slavoniju je bilo od iznimnog značaja i uređenje zavičajnosti kao pripadnosti pojedinca jednoj hrvatsko-slavonskoj općini. Ta je zavičajna pripadnost bila mjerodavna za stjecanje niza političkih prava koja su proizlazila iz hrvatske autonomije kao npr. izborno pravo ili pravo vršenja službi u autonomnim organima. Zavičajna pripadnost se dokazivala domovnicom (§§ 31.–34. Zakona o zavičajnim odnosima) koja se uvidom u bilježničke arhivske spise, premda iz Bilježničkog reda to neproizlazi, predavala kao prilog molbi za imenovanje javnim bilježnikom. Radi usporedbe valja istaknuti kako su hrvatsko-slavonski odvjetnici morali imati hrvatsku zavičajnost, a s obzirom da su javni bilježnici istovremeno bili i odvjetnici (osim u gradu Zagrebu) svakako su morali imati zavičajnu pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji. Dalibor ČEPULO, “Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918. – pravni i politički vidovi i poredbena motrišta”, *Zbornik PFZ*, 49/1999., br. 6., 795.–825.; *Isti*, “Izgradnja modernog sudstva 1848.-1918.”, *Zbornik PFZ*, 55/2006., br. 2–3., 334.–336.. Također vidi Zakon o uređenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, *SZN*, 1880, komad IX., br. 49.; Stjepan POSILOVIĆ, *Odvjetnički red*, Zagreb 1904.

⁷⁷ Vidi i § 56. Hrvatsko-ugarske nagodbe prema kojemu je hrvatski jezik službeni jezik na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije, *SZN*, 1868., komad V., br. 14.

⁷⁸ Vidi npr. Okružnicu predsjedništva kr. banskog stola od 7. svibnja 1907. br. 1870 pr., kojom se predsjedništvo kr. sudbenih stolova i predstojništva kr. kotarskih sudova pozivaju, da pomno bdiju nad tim, da kr. javni bilježnici, kada kao javni urednici izvršuju ured bilježnički, strogo vrše zakonske propise tičuće se uporabe službenog hrvatskog jezika i pisma i rabljenja zakonu odgovarajućeg uredovnog pečata i napisa, *Pravos. zbir.*, svezak VIII., 1913., br. 1032.

kojima je, uz hrvatski kao službeni jezik, u svakodnevnoj upotrebi bio i drugi jezik. Znanje drugog jezika bila je prednost pri imenovanju kao što proizlazi iz imenovanja javnog bilježnika na Sušaku u kojemu se posebno ističe poznavanje talijanskog jezika.⁷⁹ Daljnji važan uvjet za imenovanje javnim bilježnikom bio je uspješno položen javnobilježnički ili odvjetnički ispit. Prema § IV. carskog patenta iz 1858. za položaj javnog bilježnika mogli su se natjecati i odvjetnici koji su status odvjetnika stekli prema propisima važećim prije stupanja na snagu Odvjetničkog reda iz 1852., a u međuvremenu su položili ispit propisan tim zakonom.⁸⁰ Za mjesto javnog bilježnika mogla se natjecati i osoba s položenim sudačkim ispitom i jednogodišnjom praksom u bilježništvu. Konačno, za javnog bilježnika mogla je biti imenovana samo osoba koja je dostojna javnog povjerenja. Što je to značilo proizlazi iz spisa o imenovanju dr. Avelina Stahuljaka za javnog bilježnika u Klanjcu 1905. u kojem stoji kako je "(...) moralno i socialno ponašanje dr. Avelina Stahuljaka, odvjetnika u Klanjcu, stališu odgovarajuće, da je isti veoma radni, moralan odvjetnik, koji preuzete poslove najvećom brzinom svršava, za svoje se stranke osobito zanima te neimade proti njemu pritužba, pa [je] ste strane vriedan i sposoban da bude imenovan kr. javnim bilježnikom u Klanjcu (...)"⁸¹ Biti dostojan javnog povjerenja ujedno je značilo da se, bez posebne kraljeve dozvole prema Bilježničkom redu, za bilježnika nije mogla imenovati osoba osuđena zbog zločinstva, prekršaja iz koristoljublja ili povrede javnog ćudoređa te prijestupa, odnosno osoba osuđena na šest mjeseci ili više zbog povrede zakona (§ 8.). Na temelju ispunjenja tih uvjeta javni bilježnici primali su se u službu na hrvatsko-slavonskom području i nakon raspada Austro-Ugarske. Naime, nakon promjene državnog okvira javni bilježnici nastavili su raditi i u Državi SHS, odnosno Kraljevini SHS jer se uvjeti za stjecanje javnobilježničke službe, osim uvjeta državljanstva, nisu mijenjali. Državljanstvo je u novoj državi bilo prvi put uređeno izbornim zakonom iz 1920., ali samo zbog izbora za Ustavotvornu skupštinu.⁸² Prema tom zakonu državljanima Kraljevine SHS u pogledu stjecanja biračkog prava smatrali su se svi državljani Srbije i Crne Gore do 1. prosinca 1918., zatim svi oni koji su do 1. prosinca imali državljanstvo u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, pripadništvo u Bosni i Hercegovini ili domovinsko pravo (članstvo, zavičajnost) u nekoj od općina ili dijelova općina drugih jugoslavenskih zemalja koje su ušle u sastav Kraljevine. Ujedno su se državljanima smatrale i osobe koje su prema nacionalnosti ("plemenu") i jeziku bile Slaveni, a trajno su se naselile na

⁷⁹ HDA, ZVOP, 81., kut. 312. (1919.), br. 102/1919.

⁸⁰ Prema Odvjetničkom redu iz 1852. za obavljanje odvjetništva bilo je potrebno, između ostalog, imati završen pravni fakultet (doktorat prava) i položen odvjetnički ispit koji se mogao polagati nakon trogodišnje prakse. Međutim, osobe koje su prilikom uvođenja Odvjetničkog reda zatečene u odvjetničkom zvanju bile su obvezne pred sudom pristupiti provjeri poznavanja važećeg zakonodavstva. D. ČEPULO, "Izgradnja modernog sudstva", 335.

⁸¹ Iz dopisa velikog župana Županije varaždinske Zemaljskoj vladi, odjelu za pravosuđe povodom imenovanja Avelina Stahuljaka, odvjetnika iz Klanjca za javnog bilježnika od 22. listopada 1905., u: HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 15/1897.

⁸² Vidi Čl. 9. Zakona o izboru narodnih poslanika za ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ZZN, 1921., komad I., br. 9.

području neke od općina u Kraljevini do početka sastavljanja biračkih popisa. Međutim, državljanstvo nisu imali građani Kraljevine SHS koji su živjeli na području izvan Srbije i Crne Gore tj. na području Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a koji su, prema mirovnim ugovorima s Njemačkom, Austrijom i Mađarskom, imali pravo opcije za državljanstvo svoje nacionalne države. To je značilo da sve one osobe koje su podrijetlom bili Nijemci, Austrijanci i Mađari i izjasnile su se za državljanstvo tih zemalja, nisu mogle istodobno imati i državljanstvo Kraljevine SHS te u konačnici niti sudjelovati na izborima. Iz nekoliko imenika javnih bilježnika, premda u njima nema naznake nacionalne pripadnosti, može se prema prezimenima pretpostaviti njemačko, austrijsko te mađarsko podrijetlo nekih od njih.⁸³ Imena pojedinih bilježnika mogu se naći u imenicima iz razdoblja prije i poslije 1918., a za one koji nedostaju može se pretpostaviti kako više nisu bili u službi zbog nekih drugih razloga, kao što su smrt ili mirovina, a ne zbog prava opcije. S obzirom na to da je pitanje državljanstva bilo riješeno tek Zakonom o državljanstvu iz 1928., do tada su upravo ove odredbe iz izbornog zakona bile mjerodavan kriterij za utvrđivanje državljanstva pa tako i u slučaju zadovoljavanja uvjeta državljanstva za potrebe imenovanja javnim bilježnikom. Npr. 1925. u molbi za mjesto javnog bilježnika u Novskoj Stjepan Kos navodi kako ima zavičajno pravo Hrvatske i Slavonije te prilaže domovnicu kao dokaz.⁸⁴ No, Kraljevina SHS je bila više zainteresirana za javne bilježnike (i odvjetnike) koji su po nacionalnosti bili Slovenci, Hrvati i Srbi, tj. potencijalni budući državljani koji su živjeli i radili na onim područjima Austro-Ugarske koji 1. prosinca 1918. nisu ušli u sastav Kraljevine. Znatno prije nego li je uređeno pitanje državljanstva izbornim zakonom, u lipnju 1919. bio je donesen zakon na temelju kojeg su tim javnim bilježnicima (i odvjetnicima) bile priznate postojeće kvalifikacije za ono pravno područje Kraljevine na kojem su htjeli nastaviti raditi.⁸⁵ To su pravo mogli iskoristiti u roku od šest mjeseci od dana sklapanja mirovnog ugovora Kraljevine u pogledu područja na kojem su se do tada nalazili.⁸⁶ Nakon donošenja Zakona o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1928.,⁸⁷ državljanstvo Kraljevine SHS imale su osobe koje su na dan ujedinjenja imale državljanstvo prijašnje Kraljevine Srbije i prijašnje Kraljevine Crne Gore, osobe koje su ima-

⁸³ Vidi primjerice *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1916.*, Zagreb 1916., 98.; *Imenik advokata i kr. javnih bilježnika S.H.S.*, Zagreb 1923., 16.–17.

⁸⁴ HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.–1919.), br. 84/1919.

⁸⁵ Zakon o priznanju kvalifikativnih pogodaba za sticanje advokature i javnog bilježništva od 30. jula 1919., ZZN, 1920., komad I., br. 33.

⁸⁶ Tijekom 1919./20. riješeno je otvoreno pitanje granica Kraljevine SHS sa susjednim državama. Tako su sklopljeni mirovni ugovori s Austrijom, Bugarskom, Mađarskom, Rumunjskom i Italijom. Više vidi Bogdan KRIZMAN, "Pitanje granica Kraljevstva SHS poslije prvog svjetskog rata", *Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države*, uredio Bogdan Krizman et. al., Zagreb 1998., 189.–219.

⁸⁷ Zakon o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 1. novembra 1928.*, br. 254-LXXXIV.

le državljanstvo prijašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, a nisu ga izgubile na temelju odredbi mirovnih ugovora kao i osobe kojima je na temelju mirovnih ugovora priznato državljanstvo Kraljevine SHS (§ 53.). Taj je Zakon u slučaju državljanstva ostao na snazi i nakon donošenja Zakona o javnim bilježnicima koji je donekle izmijenio uvjete za obavljanje javnobilježničke službe.

Prema novom zakonu bilježnici su morali biti jugoslavenski državljani, poslovno sposobni, imati najmanje 30 godina života i završen neki od jugoslavenskih pravnih fakulteta u statusu redovitog studenta sa svim položenim ispitima.⁸⁸ Nadalje, morali su imati vježbenički staž od pet godina, od toga najmanje dvije godine kod javnog bilježnika i jednu godinu na sudu, a preostale dvije godine vježbeničkog staža mogli su obaviti kod javnog bilježnika, odvjetnika, državnog pravobranitelja ili na sudu te položiti odvjetnički ili sudački ispit (§ 6.). Bez ispunjenja zakonom propisane prakse na mjesto javnog bilježnika mogli su biti imenovani ratni invalidi koji su sudjelovali u “ratovima za oslobođenje i ujedinjenje”, a fakultet su završili prije proglašenja Zakona o javnim bilježnicima (§ 241.). Osim ratnih invalida, na ispunjenje svih traženih uvjeta odnosno nekih od njih, uz iznimku državljanstva, godina života i poslovne sposobnosti, nisu bili obvezni niti, na primjer, odvjetnici, ako su imali najmanje pet godina odvjetničkog staža, zatim državni pravobranitelji, predsjednici okružnih sudova, redoviti i izvanredni profesori pravnih fakulteta i drugi.⁸⁹ Također su se za mjesto javnih bilježnika, a bez ispunjenja uvjeta vježbeničke prakse i polaganja traženih ispita, mogle natjecati i osobe srpske, hrvatske i slovenske nacionalnosti koje su radile kao javni bilježnici na području bivše Austro-Ugarske, a u međuvremenu su stekle državljanstvo Kraljevine Jugoslavije. Javnobilježničkim vježbenicima s tih područja priznavao se pripravnički staž te položen javnobilježnički, odvjetnički i sudački ispit (§ 242. st. 2. i st. 3.). S obzirom na značenje javnobilježničke službe kao službe od javnog povjerenja, bilježnikom prema Zakonu o javnim bilježnicima nije mogla biti imenovana osoba koja je, na primjer, bila osuđena zbog počinjenja kaznenog djela iz koristoljublja ili je zbog disciplinske presude otpuštena iz javne službe ili umirovljena te osoba pod stečajem (§ 9.).

4.2.1. Nespojivost javnobilježničkog i odvjetničkog zvanja

Bilježničkim redom i Zakonom o javnim bilježnicima, javnim je bilježnicima bilo izričito onemogućeno istodobno obavljanje nekih javnih funkcija odnosno poslova. Pritom se posebno ističe (ne)mogućnost istodobnog obav-

⁸⁸ Naknadno je čl. 2. Pravilnika za izvršenje određeno kako kandidat za mjesto javnog bilježnika može biti i osoba koja je studij završila na nekom stranom sveučilištu ako je diploma nostrificirana prema Zakonu o nostrifikovanju (primanju) diploma sa stranih univerziteta i visokih škola od 6. lipnja 1930.; Zakon o nostrifikovanju (primanju) diploma sa stranih univerziteta i visokih škola od 6. juna 1930., *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* od 11. juna 1930. br. 155-LVIII.

⁸⁹ Detaljnije vidi § 8. Zakona o javnim bilježnicima.

ljanja poslova javnog bilježništva i poslova odvjetništva kao osnovno obilježje uređenja javnog bilježništva kao sustava latinskog notarijata. Dok je Zakon o javnim bilježnicima prihvatio načelo nespojivosti javnog bilježništva s odvjetništvom (tzv. čisti latinski notarijat), na temelju Bilježničkog reda, na određenim područjima, bilo je moguće istodobno biti javni bilježnik i odvjetnik. Nespojivost javnog bilježništva s odvjetništvom je u uređenje modernog europskog notarijata preuzeta iz francuskog pravnog sustava. Po uzoru na francuski Zakon o notarijatu iz 1803. bio je izrađen prvi austrijski Bilježnički red iz 1850., ali je austrijskim zakonom nespojivost dvaju zvanja bila propisana isključivo za gradove, dok je na selu bilo moguće istodobno obavljati oba zvanja (§ 11.). Tek je trećim austrijskim Bilježničkim redom iz 1871. načelo nespojivosti bilo prihvaćeno bez iznimaka te je na taj način bilo uređeno javno bilježništvo u austrijskom dijelu Monarhije, uključujući Istru, Dalmaciju i slovenske zemlje.⁹⁰ Drugim austrijskim zakonom, Bilježničkim redom iz 1855. koji je vrijedio na hrvatsko-slavonskom pravnom području (1859.-1930.), načelo nespojivosti javnobilježničke i odvjetničke službe bilo je propisano samo za područje u kojem se nalazilo sjedište zemaljskih sudova pojedinih krunovina (§ 9.). To se za područje Banskog stola, kao zemaljskog suda Hrvatske i Slavonije, odnosilo samo na grad Zagreb dok su na ostalom hrvatsko-slavonskom području javni bilježnici istodobno mogli biti i odvjetnici. Stoga se odvjetnik koji je imenovan javnim bilježnikom u Zagrebu morao, na temelju carskog patenta iz 1858., u roku od tri mjeseca odreći odvjetničke službe (§ V.). Spojenost javnog bilježništva i odvjetništva smatrala se bolnom točkom hrvatsko-slavonskog uređenja institucije javnih bilježnika te je svako razmišljanje o preuređenju bilježništva uključivalo i uvođenje načela nespojivosti. U oba prijedloga hrvatskog zakona o javnim bilježnicima bilo je sadržano načelo nespojivosti. Osim toga, nerijetko se nesklonost sudbenih stolova osnivanju novih javnobilježničkih mjesta (izvan grada Zagreba) opravdavala upravo time da bi imenovana osoba istodobno djelovala i kao javni bilježnik i kao odvjetnik.⁹¹ Međutim, prvi ozbiljni pokušaj proširenja načela nespojivosti na cijelo hrvatsko-slavonsko područje bio je Zakon o nespojivosti zvanja iz lipnja 1928. kojim je propisana nemogućnost istodobnog obavljanja javnobilježničkog i odvjetničkog zvanja.⁹² Na temelju tog zakona, javni bilježnici koji su ujedno radili kao odvjetnici bili su obvezni u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu zakona izvijestiti Banski stol koju službu zadržavaju. Ako bi propustili postupati u propisanom roku, vrijedila je presumpcija da su se odrekli javnog bilježništva. Neovisno o zadržanom zvanju, bilježničkom ili odvjetničkom, u idućih pet mjeseci morali su raspustiti drugu kancelariju. U arhivskim spisima naišli smo na samo jednu prijavu odricanja na temelju tog zakona. Bilo je to odricanje od odvjetništva

⁹⁰ Miroslav ŠANTEK, "O nespojivosti zvanja odvjetnika sa zvanjem javnog bilježnika de lege lata", *Odvjetnik*, 1933., br. 8., 4.

⁹¹ HDA, ZVOP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 18/1897.

⁹² Vidi bilj. 58.

kojim Božidar Domac zadržava svoj javnobilježnički ured u Dugom Selu.⁹³ Vjerojatan razlog nepostojanja većeg broja sličnih prijava Banskog stolu, neovisno o sadržaju odricanja, jest donošenje Zakona o advokatima u studenom 1928.⁹⁴ Tim je zakonom bilo omogućeno da odvjetnici s područja nadležnosti Banskog stola koji su 1. lipnja 1928., prema tadašnjim zakonima, obavljali i javnobilježničku službu, mogu to i nadalje činiti ako su izričito zadržali javnobilježničko zvanje (§ 122.). Na taj je način ponovno omogućeno isključenje načela nespojivosti premda samo u slučaju osoba koje su 1. lipnja obavljale oba zvanja dok je za sve ostale vrijedilo načelo nespojivosti. Osim što su morali obavljati obje funkcije 1. lipnja 1928., svoje su bilježničko zvanje morali izričito zadržati putem pismene izjave dane prije stupanja na snagu tog zakona, tj. do 19. ožujka 1929. godine. No, u siječnju 1929. uvedena je diktatura kralja Aleksandra zbog koje je bio poremećen predviđeni način stupanja na snagu dotada prihvaćenih zakona, uključujući i zakon o odvjetnicima. Tada je za odvjetnike bilo predviđeno donošenje novog zakona premda na jednakim načelima.⁹⁵ Novi zakon o advokatima prihvaćen je u ožujku 1929. te je njime također bilo predviđeno daljnje obavljanje obaju zvanja za one koji su to činili 1. lipnja 1928. (§ 123.). Jedina se razlika odnosila na otklanjanje prije traženog uvjeta izričitog zadržavanja javnobilježničke službe. Već je iduće, 1930., bio donesen jugoslavenski Zakon o javnim bilježnicima kojim je prihvaćeno načelo nespojivosti zvanja javnog bilježnika i odvjetnika (§ 9. st. 2). Javni bilježnici koji su ujedno obavljali i odvjetničko zvanje, a bili su obaviješteni o ponovnom imenovanju za javne bilježnike,⁹⁶ morali su u roku od trideset dana od dana prispjele obavijesti, prijaviti Banskome stolu koje zvanje žele zadržati (§ 252.). Potpuno oživotvorenje načela nespojivosti trebalo je uslijediti s osnivanjem javnobilježničkih mjesta u skladu s novim zakonom te njihovim popunjavanjem. Iako su ta nova, zapravo stara bilježnička mjesta određena pravodobno Uredbom iz 1931., rok njihova popunjavanja je izmjenom Zakona o javnim bilježnicima bilo produženo s početna dva mjeseca na četiri mjeseca.⁹⁷ Daljnjom izmjenom zakona rok popunjavanja javnobilježničkih mjesta bio je predviđen “po potrebi”. Produljenje tih rokova značilo je da su i nadalje postojali javni bilježnici koji su svoje zvanje obavljali prema prijašnjim propisima, tj. prema Bilježničkom redu te su ujedno bili ovlašteni istodobno obavljati i odvjetničku službu. Zbog toga je istom izmjenom Zakona o javnim bilježnicima

⁹³ DAZG, Sudbeni stol u Zagrebu, 84., kut. 5. (1914.), br. 10/1914.

⁹⁴ Zakon o advokatima za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 29. novembra 1928., *Službene novine Kraljevine SHS od 19. decembra 1928.*, br. 295-XCIV.

⁹⁵ Neda ENGELSFELD, “Odvjetništvo u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji između dva rata”, *Odvjetnik*, 1999., br. 1.–2., 75.

⁹⁶ Stupanjem na snagu Zakona o javnim bilježnicima svi javni bilježnici su se morali staviti na raspolaganje, ali su do novog popunjavanja javnobilježničkih mjesta bili i nadalje ovlašteni obavljati svoje zvanje (§ 250.).

⁹⁷ Zakon o izmjeni Zakona o javnim bilježnicima od 25. marta 1931., br. 33943., *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 31. marta 1931.* br. 72-XXI.

bilo propisano da se javni bilježnici, na područjima na kojima je to prema prijašnjim propisima bilo moguće, mogu i nadalje baviti odvjetništvom dok ministar pravosuđa tu mogućnost izričito ne ukine.⁹⁸ Formulacija “prema prijašnjim propisima” je izazvala različita tumačenja te je bila povod sukoba između odvjetnika, onih koji su ujedno bili i javni bilježnici i onih koji su se isključivo bavili odvjetništvom. Ishodište sukoba bilo je očito neshvaćanje da su propisi na temelju kojih je bilo moguće istodobno obavljanje oba zvanja bili Zakon o nespojivosti zvanja iz 1928. te Zakon o advokatima iz 1929. Na temelju tih zakona mogućnost istodobnog obavljanja oba zvanja bila je predviđena samo za one odvjetnike koji su djelovali kao javni bilježnici 1. lipnja 1928. Prema tome, u svim slučajevima u kojima je javni bilježnik imenovan nakon 1. lipnja 1928. bilo je nemoguće istodobno obavljanje obje funkcije, neovisno o tome što je to imenovanje bilo učinjeno prema Bilježničkom redu. Također niti imenovanje na temelju Zakona o javnim bilježnicima, premda se možda radilo o imenovanju iste osobe na već prije postojeće bilježničko mjesto, ne daje za pravo istodobno se baviti odvjetništvom i bilježništvom. Stoga su (novo)imenovani javni bilježnici tj. svi oni koji su imenovani nakon 1. lipnja 1928. (prema Bilježničkom redu do 1930., a nakon 1930. prema Zakonu o javnim bilježnicima) bili dužni u zakonski propisanom roku od 30 dana odreći se odvjetništva. Kako se bilježnici nisu odricali odvjetništva, Odvjetnička komora u Zagrebu je pozvala bilježnike da to učine, a u konačnici ih je ili brisala iz imenika odvjetnika ili ih je odbijala upisati u imenik ako su djelovali kao bilježnici. Takvo postupanje Odvjetničke komore potaknulo je brojne odvjetnike–javne bilježnike na podnošenje žalbi Stolu sedmorice. Stol sedmorice je u svojim odlukama zauzeo stajalište kako javni bilježnik može i nadalje raditi kao odvjetnik ako je na dan 1. lipnja 1928. faktično obavljao obje funkcije, a imenovan je na temelju Bilježničkog reda. Bilježnička imenovanja nakon 1. lipnja 1928. kao i imenovanja na temelju Zakona o javnim bilježnicima podrazumijevaju nespojivost bilježništva i odvjetništva, odnosno brisanje javnih bilježnika iz imenika odvjetnika.⁹⁹ Premda je broj javnih bilježnika koji su radili na temelju imenovanja dobivenog prema Bilježničkom redu bio sve manji, nesuglasice u pogledu (ne) spojivosti bilježništva i odvjetništva su se nastavile sve do 1940. kada je ban donio uredbu o nespojivosti tih funkcija s važenjem za područje Banovine Hrvatske i temeljem koje je javnim bilježnicima koji su ujedno radili i kao odvjetnici automatski prestalo zvanje bilježnika 30 dana od dana stupanja na snagu te uredbe.¹⁰⁰

⁹⁸ Zakon o izmjeni i dopuni Zakona o javnim bilježnicima od 30. maja 1931., *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 4. juna 1931.* br. 123-XXXVI.

⁹⁹ Zaključak Stola sedmorice od 13. svibnja 1937., Rek. 472/1-37, *Odvjetnik*, 1937., br. 6., 146.; Usporedi Rješidbu Stola sedmorice od 25. srpnja 1935. Rek. 1059/1-1935., kojom je potvrđena odluka advokatske komore u Zagrebu od 19. lipnja 1935. br. 1454-1935., u Josip RUCNER, Petar STROHAL, *Zbirka rješidaba Stola sedmorice*, svezak I., 1939., br. 386, 548.–549.; *Odvjetnik*, 1932., br. 2, 1.–2.; *Odvjetnik*, 1934., br. 2, 5.–7.; br. 3, 17.–19.

¹⁰⁰ Uredba o nespojivosti zvanja javnih bilježnika sa zvanjem odvjetnika i stavljanju javnih bilježnika na raspolaganje br. 32307-III-1940 od 20. rujna 1940., ZZU, 1940., svezak I.-XII., br. 534.

4.2.2. Nespojivost javnobilježničkog zvanja i istodobnog obavljanja nekih drugih funkcija ili poslova

U obavljanju javnobilježničke službe javnim bilježnicima je prema Bilježničkom redu (§ 9.) bilo posebno zabranjeno obavljanje različitih trgovačkih, posredničkih i komisionih poslova, dok je za obavljanje plaćene općinske ili neke druge službe na hrvatsko-slavonskom području bilježnik morao tražiti odobrenje bana i Banskog stola. Javni bilježnik ujedno nije mogao istodobno s bilježničkom službom obavljati niti državnu plaćenu službu. Zakonom o javnim bilježnicima bilo je propisano i da javni bilježnik ne može biti osoba koja je istodobno obavljala neku plaćenu stalnu državnu službu, ili neku drugu javnu ili privatnu stalnu službu, osim službu honorarnog profesora ili honorarnog nastavnika stručnih škola, te osoba koja je imala zanimanje koje nije u skladu s ugledom, čašću ili neovisnošću javnog bilježnika (§ 9.). Te zabrane ipak nisu značile da nije bila moguća aktivnost bilježnika izvan javnobilježničke službe, osobito to nije podrazumijevalo zabranu njihove političke aktivnosti. Premda broj javnih bilježnika, unatoč njihovu stalnom porastu, nije bio veliki, nije se moglo zanemariti kako se radilo o osobama s visokim stupnjem obrazovanja koji su zbog toga mogli na različite načine pridonijeti političkom, pravnom i kulturnom napretku. U svim slučajevima preuzimanja funkcija koje se nisu mogle obavljati istodobno s bilježništvom, javni bilježnici su automatski gubili svoj bilježnički položaj (§§ 9. i 21. Bilježničkog reda) kao što je to bio slučaj s dr. Pavlom Battagliarinijem, odvjetnikom i javnim bilježnikom iz Rijeke koji je 1872. imenovan prisjednikom Kraljevskog suda u Pešti.¹⁰¹ Ali, ako je javni bilježnik bio izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru, odnosno Zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru, bilježnik nije automatski gubio položaj već je i nadalje zadržavao svoj ured premda nije mogao obavljati bilježničku djelatnost. Stoga je nadležni sudbeni stol morao u takvim slučajevima odrediti zamjenika (substituta) koji je za vrijeme trajanja bilježnikova saborskog mandata obavljao sve poslove iz javnobilježničke nadležnosti.¹⁰² Naime, aktivno i pasivno izborno pravo javnih bilježnika bilo je iznimno važno jer su, posebno u razdoblju do 1918., javni bilježnici bili dio malobrojne skupine hrvatsko-slavonskih građana s pravom glasa. Pravo glasa javnih bilježnika, i to neposredno pravo glasa, prvi se put izrijekom spominje u izmjenama izbornog zakona iz 1888., a bilo je uvjetovano godinama života, obrazovnim cenzusom i zavičajnošću u nekoj od hrvatsko-slavonskih općina u skladu sa zakonom o

¹⁰¹ DAZG, Sudbeni stol u Zagrebu, 84., kut. 2. (1877.-1880.), br. 16/1872.

¹⁰² Vidi primjerice Naredbu kr. hrv.-slav.-dalm. Zemaljske vlade, odjela za pravosuđe od 6. prosinca 1889., br. 14403., glede dopusta odvjetnikah i kr. javnih bilježnikah u svrhu sudjelovanja kod razpravah sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te zajedničkoga ugarsko-hrvatskoga državnoga sabora, *Pravos. zbir.*, svezak III., 1892., br. 332; Usporedi i § 145. Bilježničkog reda.

zavičajnim odnosima.¹⁰³ U prethodnim izbornim propisima javni se bilježnici ne navode izričito, premda se može zaključiti da su sudjelovali u izborima. Taj zaključak proizlazi iz toga što su javni bilježnici u svim mjestima, osim u Zagrebu, bili ujedno i odvjetnici, a odvjetnici se izričito navode kao osobe s pravom glasa. Osim toga, javni su bilježnici svakako ulazili u kategoriju osoba koje su imale pravo glasa kao “diplomanti”, tj. osobe sa završenim fakultetom. Tako je, na primjer, na saborskim izborima 1881. kao izvanstranački kandidat sudjelovao dr. Franjo Arnold, javni bilježnik iz Zagreba, a kandidat Stranke prava na izborima 1884. bio je dr. Franjo Klaić, odvjetnik i javni bilježnik iz Samobora.¹⁰⁴ Pasivno izborna prava javnih bilježnika, kao i pasivno izborna prava pravosudnih i upravnih činovnika te nastavnika (osim sveučilišnih nastavnika), bilo je ukinuto izbornim zakonom iz 1910.¹⁰⁵ Ukidanje pasivnog izbornog prava javnih bilježnika opravdavalo se značenjem javnog bilježništva kao javne službe zbog čega se nije moglo dopustiti njihovo duže izbivanje radi sudjelovanja u radu Sabora.¹⁰⁶ Javni su bilježnici pasivno izborna prava ponovno stekli na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. S obzirom na to da je izborni zakon propisao kako svaka kandidacijska lista mora imati tzv. kvalificirane kandidate, odnosno kandidate s fakultetom ili višom stručnom spremom, a istodobno su iz pasivnog biračkog prava bili isključeni državni činovnici, javni su bilježnici ulazili u kategoriju onih malobrojnih koji su se na temelju tog zakona mogli kandidirati za zastupnika u skupštini.¹⁰⁷ Naknadnim izmjenama izbornog zakonodavstva odredba o kvalificiranim kandidatima bila je ispuštena te se pri parlamentarnim izborima u Kraljevini SHS/Jugoslaviji od 1923. pa sve do 1938., kada su održani posljednji skupštinski izbori, izborna prava javnih bilježnika nije posebno isticalo.¹⁰⁸ Za razliku od plaćenih državnih funkcija koje su onemogućavale istodobno bavljenje bilježništvom te su značile ili gubitak bilježničkog ureda ili imenovanje zamjenika koji je vodio ured, mogućnost istodobnog obavljanja plaćene općinske ili neke druge javne funkcije prosuđivala se u svakom konkretnom slučaju. Na primjer, bilježnička služba dr. Radovana pl. Marjanovića nije prestala kad mu je kraljevski povjerenik za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju 1912. odobrio preuzimanje mjesta načelnika općine Našice. Premda je odluku kraljevski povjerenik trebao donijeti u suglasnosti s Banskim stolom, postupio je protivno mišljenju predsjedništva Banskog stola. Možemo pretpostaviti kako mišljenje Banskog stola u kojem

¹⁰³ Zakon o preinaci nekih ustanovah zakona od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 29. rujna 1888., *SZN*, 1888., komad XV., br. 65.

¹⁰⁴ Jasna TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb 2009., 157., 275., 318.

¹⁰⁵ Vidi § 4. Zakona o izbornom redu za sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 28. svibnja 1910., *SZN*, 1910., komad VI., br. 41.

¹⁰⁶ Dalibor ČEPULO, *Prava građana i moderne institucije – europska i hrvatska pravna tradicija*, Zagreb 2003., 94.–107.

¹⁰⁷ Neda ENGELSFELD, “Biračko pravo u prvom izbornom zakonu Kraljevstva SHS”, *Hrestomatija*, 311.–320.

¹⁰⁸ Zakon o izmenama zakona na osnovi koga su izvršeni izbori na dan 28. novembra 1920., *ZZN*, 1922., komad II., br. 34.; §§ 7.–13. Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu, *ZZU*, 1931., svezak VIII., br. 212.

stoji kako se “mjesto javnog bilježnika ne može sjediniti sa službom općinskog načelnika jer je bilježnik dužan obavljati poslove koji ne trpe odgodu”, za kraljevskog povjerenika nije bilo dovoljno opravdan razlog odbijanja molbe. U isto vrijeme kotarski sud u Našicama te Sudbeni stol u Osijeku, kao nadležna javnobilježnička komora, poduprli su molbu bilježnika Marjanovića ne nalazeći nikakve zapreke u njegovu preuzimanju načelničkog mjesta.¹⁰⁹

4.2.3. Postupak imenovanja javnih bilježnika

Nadležnost za imenovanje javnih bilježnika je prema Bilježničkom redu pripadala banu i Odjelu za pravosuđe Zemaljske vlade Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Javnobilježnička mjesta popunjavala su se putem natječaja koji je morala raspisati nadležna komora. Ako je raspisivanje natječaja bilo ocijenjeno suvišnim, javnobilježnička komora i nadležni sud podnosili su prijedlog za imenovanje banu, koji je ujedno bio ovlašten imenovati bilježnike ne samo bez raspisivanja natječaja nego i bez prijedloga nadležnih tijela (§ 13.). Ipak, ako je bio raspisan natječaj, molbe su morale sadržavati dokaze o ispunjavanju traženih uvjeta pri čemu su ih kandidati predavali putem javnobilježničke komore, ako se radilo o javnim bilježnicima ili javnobilježničkim vježbenicima, odnosno putem odvjetničke komore ako je bila riječ o odvjetnicima ili odvjetničkim vježbenicima. Činovnici su svoje molbe predavali putem svoji uredovnih predstojnika (§ 14.). Prema zakonu, prijedlog za popunjavanje ispražnjenog javnobilježničkog mjesta komora je morala predati sudbenom stolu. No, kako su funkciju komora na hrvatsko-slavonskom području obavljali upravo sudbeni stolovi, tako se ovaj dio postupka imenovanja u cijelosti vodio unutar suda. Sudbeni stol je prijedlog imenovanja sa svojim mišljenjem dostavljao Banskome stolu, a Banski stol je potom dokumentaciju predavao Odjelu za pravosuđe Zemaljske vlade (§ 15.). Raspisivanje natječaja za popunjavanje javnobilježničkih mjesta na hrvatsko-slavonskom području nije bilo uobičajeno postupanje te su se ispražnjena bilježnička mjesta, primjerice zbog smrti, kao i ona novoosnovana, u pravilu popunjavala bez natječaja. O takvom načinu popunjavanja javnobilježničkih mjesta izričito govori dr. Franko Potočnjak, odvjetnik, javni bilježnik i političar u svojem pismu hrvatsko-slavonskom banu Tomljenoviću u studenome 1919. u kojem se interesira za javnobilježničko mjesto u Zagrebu te pita hoće li se popuniti “mimo natječaja, kako je to za bivše vladavine [Austro-Ugarske] bilo uobičajeno, ili će se raspisati natječaj”.¹¹⁰ Vrlo velike poteškoće tako uređen postupak imenovanja izazvao je tijekom 1920-ih godina kad je ustrojen veliki broj novih javnobilježničkih mjesta koje je u vrlo kratkom vremenu trebalo popuniti. Često se događalo da su se na ta mjesta javni bilježnici imenovali bez natječaja i bez prijedloga Banskog stola i javnobilježničke komore,¹¹¹ a takva je netransparentnost u po-

¹⁰⁹ HDA, ZOVP, 81., kut. 311. (1877.-1919.), br. 17/1904.

¹¹⁰ HDA, ZOVP, 81., kut. 312. (1919.), br. 122/1919.; Usporedi *Hrvatski zakoni III.*, 260.

¹¹¹ *Mjesečnik*, 1925., br. 2, 137.

stupanju omogućavala da se imenovanje pojedinca javnim bilježnikom koristi kao sredstvo političke nagrade što je osjetno rušilo ugled struke.¹¹² Nakon donošenja Ustava Kraljevine SHS 1921., pravo imenovanja javnih bilježnika s hrvatskog je bana i Zemaljske vlade preneseno na ministra pravosuđa vlade Kraljevine SHS.¹¹³

Postupak imenovanja javnih bilježnika bio je znatno detaljnije uređen Zakonom o javnim bilježnicima. Tako je postupak u pravilu započinjao natječajem koji je morao biti objavljen u Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije te službenom listu one banovine na području koje se popunjavalo javnobilježničko mjesto. Natječaj je morala raspisati nadležna javnobilježnička komora u roku od tri tjedna od dana dobivanja naloga iz Ministarstva pravosuđa. Rok prijave na natječaj nije smio biti kraći od mjesec dana ni duži od dva mjeseca, pri čemu ga je svaka komora određivala u okviru tih zakonskih granica te prema prilikama i potrebama svakog pojedinog slučaja.¹¹⁴ Komora koja je raspisala natječaj ujedno ga je i provodila, te su kandidati javni bilježnici, odvjetnici, javnobilježnički i odvjetnički vježbenici molbe podnosili putem svojih strukovnih udruženja, a službenici su molbe podnosili putem svoje pretpostavljene vlasti. Sastavni dio molbe morali su biti prilozi kojima se dokazivalo ispunjenje traženih uvjeta.¹¹⁵ No, oni javni bilježnici koji su obavljali javnobilježničku službu u trenutku stupanja na snagu Pravilnika o izvršenju, umjesto tih priloga morali su priložiti rješenje o prijašnjem imenovanju.¹¹⁶ Pristigle molbe s obrazloženim prijedlogom za imenovanje komora je dostavljala u roku od petnaest dana od završetka natječaja apelacijskom sudu, tj. Banskom stolu za hrvatsko-slavonsko područje. Banski stol je u daljnjih petnaest dana bio obvezan svoj izvještaj o natječaju te obrazloženi prijedlog imenovanja, koji je sadržavao i ocjenu suda o moralnim i stručnim kvalifikacijama kandidata, dostaviti ministarstvu pravosuđa koje je potom imenovalo javnog bilježnika.¹¹⁷ Pri popunjavanju javnobilježničkih mjesta prednost su trebali imati javni bilježnici i javnobilježnički vježbenici (§ 12.). Premda prilično jasno određen način imenovanja javnih bilježnika, ipak je omogućavao izigravanje pravila te se opet, kao i u prethodnom razdoblju, može zaključiti iz dostupnih poda-

¹¹² Tako je npr. Filip Markotić, odvjetnik i član HSS-a iz Broda, nakon sporazuma Stjepana Radića i HSS-a s Vladom u Beogradu i stvaranja mirnijeg političkog ozračja u Kraljevini SHS, bio imenovan 1925. javnim bilježnikom. No, uslijed promjene političkih prilika uvođenjem diktature, bio je jedan od onih javnih bilježnika kojemu, nakon što je svoje mjesto stavio na raspolaganje (nakon donošenja jugoslavenskog ZJB-a), očito nije "obnovljeno" imenovanje. Suzana LEČEK, "Brodski odvjetnik Filip Markotić – 'desni' haesesovac", *Scrinia slavonica*, 2006., br. 6, 405., 408., 410.

¹¹³ Prije donošenja Ustava Kraljevine SHS ministar pravosuđa je imenovao javne bilježnike na području Međimurja čiji je državopravni položaj bio neriješen sve do potpisivanja mirovnog ugovora s Mađarskom 1920., odnosno ratifikacije tog ugovora 1921. godine. HDA, ZVOP, 81., kut. 312. (1919.), br. 108/1919.

¹¹⁴ Vidi Čl. 5. Pravilnika o izvršenju.

¹¹⁵ Vidi Čl. 6. Pravilnika o izvršenju.

¹¹⁶ Vidi Čl. 71. Pravilnika o izvršenju.

¹¹⁷ Vidi Čl. 7. Pravilnika o izvršenju.

taka kako javni bilježnici ili nisu znali za raspisani natječaj, ili njihove molbe nisu bile uzete u razmatranje, a prazna javnobilježnička mjesta popunjavala su se, na primjer, pravicima izvan javnobilježničkih krugova, odvjetnicima ili državnim činovnicima.¹¹⁸ S obzirom na to da se novi zakon počeo primjenjivati na već postojeću organizaciju javnog bilježništva i da su do tada postojeća javnobilježnička mjesta bila popunjena, zakonom je bilo propisano kako se svi zatečeni javni bilježnici stavljaju na raspolaganje s tim da do daljnjega, tj. do novog popunjavanja javnobilježničkih mjesta nastavljaju raditi (§ 250.). Najveći dio “starih” javnih bilježnika bio je ponovno imenovan na temelju Zakona o javnim bilježnicima u propisanom postupku jer su udovoljavali traženim uvjetima. Tako je zapravo bilježnicima koji su svoje mjesto stavili na raspolaganje, ministar pravosuđa mogao uskratiti ponovno imenovanje jedino ako su svojim izvanbilježničkim djelovanjem iskazivali nezadovoljstvo političkim prilikama u državi odnosno postojećom organizacijom vlasti Kraljevine Jugoslavije.¹¹⁹

Javni su bilježnici svoju službu ponovno morali staviti na raspolaganje osnivanjem Banovine Hrvatske i donošenjem uredbe kojom je načelo nespojivosti javnobilježničkog i odvjetničkog zvanja prošireno na cjelokupno banovinsko područje.¹²⁰ Naime, bilježnicima koji su ujedno radili i kao odvjetnici, zvanje bilježnika trebalo je prestati 30 dana od dana stupanja na snagu uredbe, dok su se preostali javni bilježnici morali staviti na raspolaganje. Do novog popunjavanja javnobilježničkih mjesta trebali su nastaviti obavljati svoj posao. Javne bilježnike stavljene na raspolaganje ban je mogao premjestiti u drugo mjesto, a ako ne bi bili imenovani prestajala im je služba. Prema toj uredbi ban je bio ovlašten u roku od tri godine od njezina stupanja na snagu svojim naredbama osnivati nova javnobilježnička mjesta te ukidati postojeća ispražnjena mjesta te određivati njihove uže okoliše različito od propisa §§ 10., 221. Zakona o javnim bilježnicima. Vanjske i unutarnje političke prilike spriječile su bilo kakvo postupanje u tom slučaju, a doskora je institucija javnog bilježništva bila ukinuta.

4.3. Početak javnobilježničke službe

Kako bi imenovani javni bilježnici mogli započeti s radom bilo je potrebno ispunjenje niza formalnosti. Nakon donošenja, rješenje o imenovanju moralo se dostaviti imenovanom bilježniku, nadležnom sudbenom stolu te kraljevskom financijskom ravnateljstvu u Zagrebu. Ujedno se obavijest o imenovanju dostavljala (dnevni) novinama, uredništvu Narodnih novina i Mjesečnika Pravničkog društva u kojima su se objavljivali oglasi o imenovanju. Imenovani

¹¹⁸ I. STANOŠ, “Igra sa javnim bilježništvom”, 528.

¹¹⁹ Vidi Čl. 1. st. 2. Zakona o izmeni i dopuni Zakona o javnim beležnicima (notarima) od 30. maja 1931. br. 64506, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* od 4. juna 1931. br. 123-XXXVI.

¹²⁰ Vidi bilj. 100.

javni bilježnik, u roku od tri mjeseca od dana kada je bio obaviješten o svojem imenovanju ili u roku produljenom na njegov opravdani zahtjev, bio je obvezan otvoriti javnobilježnički ured i započeti s radom. A za to je morao položiti jamčevinu, podnijeti na potvrdu pečat (tzv. suhi i mokri pečat) kojim će se koristiti te potpis s imenom i prezimenom i položiti prisegu o čemu je dobivao posebnu potvrdu. Imenovanje bilježnika i dan polaganja prisege moralo je biti javno objavljeno, posebno sudovima s područja njegova djelovanja i javnobilježničkoj komori kako bi bilježnik bio upisan u bilježnički imenik (§§ 16.-20., 35. Bilježničkog reda). I prema Zakonu o javnim bilježnicima javni je bilježnik prije nastupa službe morao položiti jamčevinu, dobiti odobrenje službenog pečata i potpis te položiti prisegu (§§ 14., 21.-24.).

S obzirom na dugotrajnu primjenu Bilježničkog reda, a potom i Zakona o javnim bilježnicima te njihovu međusobnu sličnost u uređenju institucije javnog bilježništva, niz državnopravnih promjena koje su se zbile u razdoblju od 1858. do 1941. bile su vidljive upravo u formalnostima koje su bilježnici morali zadovoljiti i pri stupanju u službu i tijekom obavljanja svojeg zvanja. Na temelju Patenta iz 1858. javni bilježnici s hrvatsko-slavonskog područja nosili su naziv “carsko-kraljevski javni bilježnik” kako bi ih se razlikovalo od već postojećih bilježnika, mjesnih i općinskih, koji su obavljali činovničku službu. Osim toga, svojem su potpisu i pečatu morali dodati ime krunovine i naznačiti područje suda za koje su imenovani (§ VII.). Ipak, u spisima koji su nam bili dostupni nismo pronašli niti jedan iz kojeg se vidi korištenje naziva “carsko-kraljevski javni bilježnik” nego isključivo “kraljevski javni bilježnik” odnosno “kr. javni bilježnik”. Taj se naziv ujedno koristio i u zakonskim i podzakonskim aktima. Prema Bilježničkom redu, na pečatu javnih bilježnika trebao se nalaziti austrijski državni orao, ime i prezime javnog bilježnika te ime mjesta i krunovine u kojoj je radio bilježnik (§ 16.). No, nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, javni bilježnici s područja Hrvatske i Slavonije koristili su se grbom Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije providen mađarskom krunom sv. Stjepana.¹²¹ Iz prisege koju su javni bilježnici polagali kod Banskog stola vidi se kako su morali prisegnuti na vjernost caru i kralju Franji Josipu I. odnosno njegovim nasljednicima.¹²² Banski je stol bio obvezan o položenoj prisezi obavijestiti nadležni sudbeni stol kao javnobilježničku komoru te dostaviti potpis i pečate novoga javnog bilježnika.¹²³ Velike su promjene nastupile nakon raspada Austro-Ugarske i osnivanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. kada je odlukom predsjedništva Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba iz službenog naziva javnih bilježnika izbačeno njihovo oslovljavanje kao

¹²¹ Vidi § 61. Hrvatsko-ugarske nagodbe.

¹²² Za tekst prisege javnih bilježnika vidi: *Hrvatski zakoni III*, 261.–262.

¹²³ DAZG, Sudbeni stol u Zagrebu, 84., kut. 4. (1911.-1913.), br. 17/1912.

“kraljevski”¹²⁴ dok je iz prisege bilo izbrisano iskazivanje vjernosti kralju.¹²⁵ Ubrzo je ponovno propisano iskazivanje vjernosti, ali Narodnom vijeću SHS-a.¹²⁶ Već od iduće 1919. javni su se bilježnici zavjetovali na vjernost kralju Petru I. Karađorđeviću,¹²⁷ a nakon uvođenja diktature vladajućem kralju Kraljevine SHS.¹²⁸ Zbog promjena državnih okvira, osim sadržaja prisege, promijenjen je i izgled odnosno sadržaj pečata, pa je umjesto natpisa “Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija” s odgovarajućim grbom, pisalo “Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca” uz novi državni grb.¹²⁹ Prema Zakonu o javnim bilježnicima, pečat je sadržavao državni grb i natpis s imenom i prezimenom, oznakom zvanja “javni bilježnik” i sjedišta, ispisan ćirilicom i latinicom, dok se prisegom polagala vjernost vladajućem kralju Kraljevine Jugoslavije (§§ 21., 23.).

Iznimno važan preduvjet stupanja u službu bilo je polaganje jamčevine. Jamčevina je služila kao osiguranje bilježnikove odgovornosti za štetu koja bi nastala tijekom njegova obavljanja službene dužnosti. Iznos jamčevine ovisio je o sjedištu javnog bilježnika pa je, prema Bilježničkom redu, za gradove s najmanje 30 000 stanovnika taj iznos bio 5 000 forinti, za gradove u kojima je bilo sjedište sudbenog stola 2 000 forinti, a u ostalim mjestima 1 000 forinti (§ 23.). Ti su se iznosi mijenjali zbog promjena u uređenju novčanog prometa te preračunavanja iz forinti u krunu.¹³⁰ I Zakon o javnim bilježnicima vezao je visinu jamčevine uz sjedište javnog bilježnika, pa je u sjedištu apelacijskog

¹²⁴ Vidi § 2. Naredbe predsjedništva Narodnog vijeća od 31. listopada 1918. br. 18153 prav., kojom se određuju neke preinake zakona o vlasti sudačkoj, ukida naslov “kraljevski” za sudbene oblasti, pravosudne činovnike, službenike, javne bilježnike i preinačuje obrazac slubene prisege pravosudnih činovnika i službenika, odvjetnika i javnih bilježnika, *SZN*, 1918., komad XV., br. 103.

¹²⁵ Vidi § 3. Naredbe predsjedništva Narodnog vijeća od 31. listopada 1918. br. 18153 prav., kojom se određuju neke preinake zakona o vlasti sudačkoj, ukida naslov “kraljevski” za sudbene oblasti, pravosudne činovnike, službenike, javne bilježnike i preinačuje obrazac slubene prisege pravosudnih činovnika i službenika, odvjetnika i javnih bilježnika, *SZN*, 1918., komad XV., br. 103.

¹²⁶ Vidjeti Naredbu predsjedništva Narodnog vijeća od 9. studenog 1918. br. 18472 pravos., o preinačenju propisa §3. naredbe od 31. listopada 1918., br. 18152., kojom se određuju neke preinake zakona o vlasti sudačkoj, ukida naslov “kraljevski” za sudbene oblasti, pravosudne činovnike, službenike, javne bilježnike i preinačuje obrazac slubene prisege pravosudnih činovnika i službenika, odvjetnika i javnih bilježnika, *SZN*, 1918., komad XV., br. 110.

¹²⁷ Vidjeti § 2. Naredbe bana Hrvatske i Slavonije od 5. veljače 1919. br. 2733, o zaprisizanju pravosudnih činovnika i službenika, odvjetnika i kr. javnih bilježnika, *ZZN*, 1919., komad I., br. 11.

¹²⁸ Zakon od 27. januara 1929. o *izmeni* zakletve advokata i javnih beležnika, br. 640, u *ZZUN*, 1929., svezak III., br. 20.

¹²⁹ Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 14. juna. 1921., br. 12491, o stvari pečata (štambilja) kr. javnih bilježnika, *ZZN*, 1921., komad II., br. 49.

¹³⁰ Naredba bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 3. prosinca 1899., br. 6349/pr. kojom se glede provedbe zakonskog članka XXXVI:1899. zajednič. ugarsko-hrvatskog državnog sabora o uvođenju opće obvezatnog računanja u krunskoj vrednosti, o uređenju općenitoga novčanog prometa i o uporavljanje krunske vridnoste na pravne odnošaje izdaje napatuk na sve u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji postojeće (autonomne) upravne i sudbene oblasti, urede i zavode, te pod posebnim javno-oblasnim nadzorom stojeće ili javnim svrhama služeće korporacije, zaklade, zadruge društva, saveze i zavode, *SZN*, 1899., komad XVII., br. 106.

suda iznosila 50 000 dinara, u sjedištu okružnog suda 25 000 dinara, a u ostalim mjestima 10 000 dinara (§ 16.). Jamčevina se polagala kod sudbenog stola tj. okružnog suda u gotovini, vrijednosnim papirima ili zadužnicama, a nakon svakog smanjenja položene jamčevine javni je bilježnik bio obvezan nadoknaditi umanjeni iznos. Jamčevina se vraćala javnom bilježniku, odnosno njegovim nasljednicima, nakon što je javnobilježnički ured prestao raditi zbog bilo kojeg razloga. Dozvolu za povrat jamčevine mogao je dati samo sudbeni stol, tj. okružni sud nakon proteka roka u kojem su se mogli javiti svi oni koji su imali pravo namiriti se iz nje. Poziv za prijavu tražbina objavljivao se u službenim novinama. Ako nitko nije prijavio tražbinu, jamčevina je izgubila svoje značenje i predavala se (bivšem) javnom bilježniku odnosno njegovim nasljednicima (§§ 30.-33. Bilježničkog reda; §§ 19.-20. Zakona o javnim bilježnicima).

4.4. Prestanak javnobilježničke službe

Javnobilježnička služba prestajala je zbog zakonom propisanih razloga, pri čemu je odluku o tome mogao donijeti ministar pravosuđa odnosno ban ili Banski stol. Razlozi prestanka javnobilježničke službe su isti oni koje je kandidat za javnog bilježnika morao zadovoljiti kako bi bio imenovan na mjesto javnog bilježnika. Stoga je bilježnik izgubio službu ako je obavljao poslove iz § 9. Bilježničkog reda, tj. poslove koji su bili nespojivi s javnobilježničkom nadležnošću, ako je izgubio državljanstvo ili poslovnu sposobnost, odnosno, ako je stavljen pod skrbništvo ili je nad njim otvoren stečaj. Nadalje, ako nije u odgovarajućem roku položio novu jamčevinu ili nadopunio umanjenu jamčevinu te ako je bio osuđen zbog zločinstva, prekršaja ili prijestupa počinjenog radi stjecanja dobiti ili radi povrede javnog ćudoređa. Također se služba mogla izgubiti i zbog bilo koje druge osude na zatvorsku kaznu od najmanje šest mjeseci, odnosno kao rezultat provođenja disciplinskog postupka i utvrđenja nekog od razloga koji su povlačili gubitak mjesta. Služba je prestajala i u slučajevima u kojima je imenovani javni bilježnik propustio u roku od tri mjeseca, ili u, na njegov zahtjev produljenom roku, udovoljiti svim uvjetima u slučaju otvaranja javnobilježničkog ureda te se smatralo da se odrekao svojeg imenovanja te zbog otkaza (§§ 20.-21., 164., 166.). U svakom slučaju služba je prestajala smrću javnog bilježnika, odnosno odlaskom u mirovinu.

Javnobilježnička služba je prema Zakonu o javnim bilježnicima (§ 27.) također prestajala isključivo zbog razloga navedenih u zakonu, koji su nešto razrađeniji nego razlozi prestanka službe navedeni u Bilježničkom redu. Tako se, uz već navedene razloge, izdvajaju i slučajevi u kojima je kod javnog bilježnika utvrđena trajna nesposobnost za obavljanje službe zbog tjelesne ili duševne mane, kao i slučajevi u kojima postoje razlozi za otvaranje stečaja, ali je zbog manjka bilježnikove imovine sud donio odluku da se stečaj ne otvara. Novina je bila i mogućnost da se javni bilježnik razriješi službe ako je iskazivao protivljenje postojećem državnom ustroju odnosno ako je tražio promjenu dr-

žavnog poretka. Taj je razlog prestanka službe iznimno važan ako se zna da je Zakon o javnim bilježnicima donesen i da je stupio na snagu i primjenjivao se u razdoblju Šestosiječanjske diktature. No, i nakon uvođenja ustavnosti 1931., Kraljevina Jugoslavija je zadržala obilježja centralizma i unitarizma te prikrivenog apsolutizma.¹³¹ Odluku o prestanku javnobilježničke službe donosili su, ovisno o pojedinom razlogu, ministar pravosuđa, javnobilježnička komora ili nadležni apelacijski sud, tj. Banski stol za hrvatsko-slavonsko područje.

5. Javnobilježnička komora

Bilježničkim redom bilo je predviđeno osnivanje komore na području svakog sudbenog stola sa zadaćom da se skrbi za čast i dostojanstvo bilježničkog staleža, pazeći pritom da bilježnici savjesno obavljaju svoj posao. Komore su trebale predlagati promjene u bilježničkom ustroju, posebno u pogledu broja javnobilježničkih mjesta, u pratećim propisima te bilježničkoj tarifi (§§ 130., 136.). Do osnivanja komora patentom iz 1858. bilo je propisano kako će njihove zadaće obavljati sudbeni stolovi (§ IX.). No, zamjensko djelovanje sudbenih stolova postalo je trajno stanje jer se u razdoblju važenja Bilježničkog reda nisu osnivale komore. Jedan od vjerojatnih razloga bio je zakonom propisan način njihova osnivanja. S obzirom na to da je bila predviđena jedna komora za područje jednog sudbenog stola, teško je očekivati ustrojavanje komore čiji bi jedini član bio javni bilježnik s područja gospićkog ili petrinjskog sudbenog stola. Neosnivanje komora, odnosno zamjensko djelovanje sudbenih stolova, nije se pokazalo korisnim za javne bilježnike jer je nepostojanje staleške organizacije vjerojatno sprječavalo njihov veći razvoj i jačanje kao struke. Svjestan ograničenja takve staleške organizacije, Banski stol je već 1878. izdao okružnicu sudbenim stolovima s upozorenjem kako se u proteklih dvadesetak godina nisu na odgovarajući način skrbili za razvoj bilježništva zbog čega je ono bilo lišeno zaštite koju bi im osigurala javnobilježnička komora. Stoga je Banski stol uputio sudbene stolove da svojem djelovanju kao javnobilježničkih komora pristupe znatno odgovornije.¹³² Jedna od većih obveza sudbenih stolova kao komora bilo je vođenje imenika, tj. upisnika bilježnika (§ 138.) te povremeno pregledavanje poslovanja javnih bilježnika na svojem području (§§ 139., 161.). Prema tome nadzor nad radom javnih bilježnika pripadao je sudbenom stolu kao javnobilježničkoj komori, ali i kao dijelu sudske organizacije, zatim Banskim stolovima te u konačnici banu odnosno ministarstvu pravosuđa (§ 159.).¹³³

U Državnom arhivu grada Zagreba nalazi se opsežan fond Sudbenog stola u Zagrebu, pri čemu manji dio tog fonda čine bilježnički predmeti. Najstariji

¹³¹ Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb 1981., 168.–175.

¹³² Iz okružnice Banskog stola od 17. srpnja 1878. broj 1812., u pogledu uredovanja kr. jav. bilježnikah, *Pravos. zbir.*, 1892., svezak III., br. 322.

¹³³ Nadzor nad radom javnih bilježnika nije pripadao Stolu sedmorice. Vidi Rješenje Stola sedmorice od 29. studenog 1928. br. 5914., F. ŽILIĆ, M. ŠANTEK, *Zakon o javnim bilježnicima*, 142.

spis je iz 1870., a posljednji unos odnosi se na 1933. U razdoblju od 1870. do 1918. u fondu su najbrojniji prijepisi uredovnih našastara tzv. repozitorija na čije su podnošenje bili obvezni javni bilježnici svakog kvartala, zamolbe za odobrenje godišnjeg odmora ili bolovanja te u skladu s tim nužno imenovanje javnobilježničkih zamjenika te zapisnici s provedenih pregleda ureda i poslovanja javnih bilježnika.¹³⁴ U razdoblju od 1918. do 1933. također prevladavaju prijepisi uredovnih našastara te molbe za godišnje odmore i bolovanja, ali i poneka molba za podijeljene javnobilježničkog mjesta.¹³⁵ Javno bilježnički predmeti trebali bi se nalaziti i kod ostalih hrvatsko-slavonskih sudbenih stolova. Osim što bi to bilo u skladu s djelovanjem sudbenih stolova kao javnobilježničkih komora, u zagrebačkom fondu naišli smo na niz zapisa u kojima stoji kako su pojedini javnobilježnički spisi predani novoosnovanim sudbenim stolovima, na primjer Sudbenom stolu u Ogulinu, koji je preuzeo nadležnost nad javnim bilježnikom u Bakru. Sudbeni stolovi (tj. okružni sudovi nakon uređenja pravosuđa 1929.) djelovali su kao javnobilježničke komore do osnivanja jedinstvene javnobilježničke komore za hrvatsko-slavonsko područje odnosno za područje Apelacijskog suda (Banskog stola) u Zagrebu 1937.¹³⁶ Naime, prema pravilima Zakona o javnim bilježnicima u sjedištu svakog apelacijskog suda morala je biti osnovana javnobilježnička komora (§§ 150.-165.).¹³⁷ No, ako je na području nekog apelacijskog suda bilo manje od dvadeset javnih bilježnika, ministar pravosuđa mogao je to područje pridružiti susjednoj komori. Komoru su činili svi javni bilježnici i vršitelji dužnosti javnih bilježnika upisani u imenik komore. Nadalje, komora je imala skupštinu, koju su činili svi njezini članovi i koja se trebala sastajati jedanput godišnje, te odbor koji je birala skupština i koji se sastojao od šest do osam članova. Predsjednik skupštine, ujedno i predsjednik odbora, njegov zamjenik i članovi odbora birali su se na tri godine. Predsjednik Javnobilježničke komore u Zagrebu bio je dr. Andrija Gostiša.¹³⁸

Nadzor nad radom javnih bilježnika uz javnobilježničku komoru provodilo je i ministarstvo pravosuđa, dok je to pravo, u odnosu na pravila Bilježničkog reda, izgubio Banski stol (§ 166.). S obzirom na osnivanje više javnobilježničkih komora na jugoslavenskom području, 1937. bio je osnovan i Savez

¹³⁴ DAZG, Sudbeni stol u Zagrebu, serija bilježnički predmeti 1870-1918., sign. 84.

¹³⁵ DAZG, Sudbeni stol u Zagrebu (Okružni sud), serija bilježnički predmeti 1918.-1933., sign. 940.

¹³⁶ Uredba o osnivanju javnobeležničke komore u području Apelacionog suda u Zagrebu od 5. januara 1937., br. 1150, ZZU, 1937., svezak I., br. 41.

¹³⁷ Za područja Apelacionih sudova u Ljubljani, Splitu i Novom Sadu bila je 1936. donesena posebna Uredba o osnivanju javnobeležničkih komora u područjima Apelacionih sudova u Ljubljani, Splitu i Novom Sadu od 18. januara 1936., br. 5700., *Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 25. januara 1936.*, br. 19-III.

¹³⁸ Andriju Gostišu, javnog bilježnika iz Zagreba, kao predsjednika zagrebačke Javnobilježničke komore navodi Zoran Jelavić. Vidi Zoran JELAVIĆ, "Pregled sačuvane građe javnih bilježnika na području Republike Hrvatske", *Javni bilježnik*, 12/2008, br. 28, 59.

javnobilježničkih komora.¹³⁹ O djelovanju zagrebačke Javnobilježničke komore za sada nismo uspjeli pronaći nikakve podatke niti potvrditi gdje bi se mogli nalaziti njezini spisi.¹⁴⁰ Komora u Zagrebu je djelovala do uspostave NDH, kada je ukinuto javno bilježništvo te je ujedno propisana likvidacija imovine Javnobilježničke komore u Zagrebu za čiju je provedbu bilo nadležno ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja.¹⁴¹

6. Ukidanje institucije javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području

U jugoslavenskom razdoblju djelovanja hrvatsko-slavonskih javnih bilježnika unatoč prihvaćenosti njihova postojanja, te mogućnosti proširenja te institucije i na one dijelove države u kojima nisu bili organizirani, trajno je bila prisutna opasnost njihova ukidanja. Ta se namjera očitovala u povremenim razmišljanjima o preustroju pravosuđa, točnije u namjeri da se pojedini izvanparnični postupci, posebno ostavinske rasprave, izuzmu iz nadležnosti javnih bilježnika i povjere sudovima. Oduzimanje tih ovlaštenja javnim bilježnicima nije nevažno s obzirom na to da je bila riječ o najvažnijim i financijski najisplativijim ovlaštenjima koje su imali javni bilježnici. O tome se razmišljalo prije nego što je postignut dogovor oko zadržavanja institucije javnog bilježništva u drugoj polovici 1920-ih, ali i nakon uspostave Banovine Hrvatske.¹⁴²

Zagovornici zadržavanja institucije javnog bilježništva te sami javni bilježnici u svojim su istupima nastojali opravdati potrebu zadržavanja javnih bilježnika te su 1935., u povodu pitanja “da li da se javnobilježnička ustanova održi ili dokine”, izdali Spomenicu s namjerom da “zbito ali što iscrpnije i svestranije osvijetle i prikažu notarsku ustanovu”.¹⁴³ Tako je u Spomenici isticana civilizacijska vrijednost institucije javnog bilježništva,¹⁴⁴ pri čemu se osobito odbijala kvalifikacija bilježništva kao pljačkaške i feudalne ustanove.¹⁴⁵ Upravo suprotno, na javno bilježništvo se gledalo kao na instituciju koja donosi red i sigurnost u pravne odnose čije bi ukidanje nanijelo veliku štetu pravnom poretku Kraljevine Jugoslavije. Osim toga, smatralo se kako bi ukidanje bilježništva bio loš potez i za međunarodni položaj države, posebno zbog toga što se bilježničkim ispravama priznavala dokazna snaga u međunarodnom pravnom prome-

¹³⁹ Vidjeti Poslovník Saveza javnobeležničkih komora Kraljevine Jugoslavije od 4. oktobra 1937., br. 84865, ZZU, 1938., svezak I., br. 95.

¹⁴⁰ Skromna, ali dragocjena građa Javnobilježničke komore u Splitu iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije nalazi se u Državnom arhivu u Splitu. Vidjeti: Zdravka JELASKA MARIJAN, “Članovi javnobilježničke komore Split i njihovi pripravnici tridesetih godina XX. stoljeća – I. dio”, *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2003., br. 1, 97.–98.

¹⁴¹ Zakonska odredba o likvidaciji Javnobilježničke komore u Zagrebu, ZNO, br. 121.

¹⁴² D. PUTNIK, “Stvaranje”, 172.–173.; F. ŽILIC, “Preuređenje”, 134.

¹⁴³ Spomenica Udruženja, 5.

¹⁴⁴ *Isto*, 35.

¹⁴⁵ *Isto*, 48.

tu.¹⁴⁶ Rasprave o potrebi zadržavanja ili ukidanja institucije javnih bilježnika postale su bespredmetne nakon uspostave NDH kada je jedna od prvih odluka nove vlasti bila upravo ukidanje javnih bilježnika i njihove komore.¹⁴⁷ Dva su razloga bila navedena kao ključna za ukidanje, činjenica da je bilježništvo u jugoslavenskom razdoblju bilo “sinekura miljenika režima koja se dodjeljivala kao nagrada” te nastojanje da se izbjegnu i smanje troškovi nasljednika pri ostavinskim raspravama koje su sudovi trebali obavljati besplatno.¹⁴⁸ Osim vlasti NDH, nesklonost zadržavanju institucije javnih bilježnika pokazale su i komunističke vlasti. Još u rujnu 1944. Odjel za pravosuđe ZAVNOH-a istaknuo je kako “javne bilježnike treba ukinuti, jer su nepotrebni”, odnosno institucija javnog bilježništva “pokazala se kao nezgodna, nesavremena i štetna”.¹⁴⁹ Predsjedništvo AVNOJ-a potom je u studenome 1944. donijelo odluku o ukidanju javnih bilježnika i javnobilježničkih komora, pri čemu su svi poslovi koje su bilježnici do tada vodili prešli na narodne sudove.¹⁵⁰ Stupanjem na snagu tog zakona ukinuta je institucija javnog bilježništva na cijelom jugoslavenskom području na kojem su javni bilježnici djelovali te je potvrđeno i ukidanje javnih bilježnika iz 1941. na hrvatsko-slavonskom pravnom području.

7. Zaključne napomene

Tijekom gotovo stogodišnjeg postojanja institucije javnog bilježništva na hrvatsko-slavonskom pravnom području, položaj javnih bilježnika bio je uređen dvama zakonima, austrijskim Bilježničkim redom (1855.) i jugoslavenskim Zakonom o javnim bilježnicima (1930.). Na temelju oba zakona javno je bilježništvo bilo načelno uređeno kao latinski tip notarijata u kojemu su javni bilježnici osobe od javnog povjerenja koje samostalno i neovisno obavljaju povjerenu službu. Neovisno o takvom uređenju javnog bilježništva, jedna od posebnosti hrvatsko-slavonskih bilježnika bila je mogućnost istodobnog obavljanja odvjetničkog zvanja. Premda je ta praksa tijekom jugoslavenskog razdoblja pomalo nestajala, propis koji je trebao ukloniti spojenost tih funkcija donesen je neposredno prije ukidanja javnog bilježništva. Položaj javnih bilježnika bio je obilježen i nepostojanjem primjerene staleške organizacije. Prva javnobilježnička komora na hrvatsko-slavonskom pravnom području osnovana je tek 1937., a do tada su zadaće komora obavljali sudbeni odnosno okružni sudovi.

¹⁴⁶ *Isto*, 22.

¹⁴⁷ Vidi bilj. 2.

¹⁴⁸ Iz obrazloženja ministra pravosuđa Vlade NDH Mirka Puka. Zoran JELAVIĆ, “Kratka povijest notarijata u Hrvatskoj za razdoblje 1512-1941.”, *Javni bilježnik*, 11/2007., br. 26, 49.

¹⁴⁹ Dopis Odjela za pravosuđe ZAVNOH-a upućen Komisiji za novooslobođene krajeve pri Predsjedništvu ZAVNOH-a s listom spornih problema iz oblasti pravosuđa koje bi trebalo riješiti prije konačnog oslobođenja zemlje, br. 1366/44 od 15. rujna 1944., *ZAVNOH, Zbornik dokumenata 1944* (od 10. svibnja do 31. prosinca), Zagreb 1975., br. 101, 325.–327.

¹⁵⁰ Vidi bilj. 3.

Nadležnost javnih bilježnika bila je detaljno uređena, no način njihova imenovanja i ustroj javnobilježničkih mjesta ostavljalo je prostora svojevoljnom postupanju nadležnih tijela. Stoga je netransparentnost u provedbi tih postupaka u pojedinim razdobljima izazivala brojne nedoumice, omogućavala manipuliranje javnobilježničkom službom, rušila ugled struci i u konačnici pridonijela ukidanju institucije javnih bilježnika.

SUMMARY

PUBLIC NOTARY IN THE CROATIAN-SLAVONIAN LEGAL AREA, 1859–1941

The article deals with the rules of the Austrian Public Notary Order (1855) and the Yugoslav Law on Public Notaries (1930) that covered the organization and the position of the institution of the public notaries. The particular attention is given to the way the public notary offices were organized, the procedures of naming them to their posts and the formal norms that had to be satisfied by a public notary could commence with his work. The article also covers the most important features of the work of public notaries – the conjunction between the duty of public notary and lawyer and the lack of the public notary chamber as a professional union. The chamber was finally established only shortly before the abolishment of the function of public notary in 1941. Public notaries were active during the period when the Croatian-Slavonian legal area changed its state and constitutional order. Therefore the article points out some of the more important political and other changes that affected, directly or indirectly, the work of public notaries.

Key words: Public Notary, Croatian-Slavonian Legal Area